

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΜΕΛΑΝΙΤΟΥ

Υφηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς

Διευθυντοῦ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Ἡ γλῶσσα κατατάσσεται πάντοτε μεταξὺ τῶν κεντρικῶν προβλημάτων τῆς ψυχολογίας, διότι εὐρίσκεται εἰς στενὴν συνάρτησιν μετὰ τοῦ ὅλου ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς ἔχει παρατηρήσει ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Γ. Χατζιδάκις, οὐ μόνον ἡ γλῶσσα ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνθρώπος διεπλάσθη, διεμορφώθη καὶ ἐτελειοποιήθη διὰ τῆς γλώσσης¹. Δεδομένου δὲ ὄντος, ὅτι αὕτη λαμβανομένη εἰς τὸ σύνολον ἔχει καὶ τὴν ἀτομικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν αὐτῆς πλευρὰν, κατ' ἀνάγκην ἀνήκει εἰς τὴν ἀτομικὴν καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ὅψιν τῆς ψυχολογίας. Καὶ ἀτομικὴ μὲν ὅψις λέγεται ἐκείνη, καθ' ἣν ἡ ψυχολογία ἐρευνᾷ τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὴν γλῶσσαν, μεμονωμένων ἀτόμων πρὸς συναγωγὴν πορισμάτων περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ ψυχικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων γενικῶς ἢ ὀρισμένης κατηγορίας αὐτῶν, ὥς εἶναι ἡ ἡλικία, τὸ φύλον, κ.λ., κοινωνικὴ δὲ ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀντικείμενα ἐρεῦνης καθίστανται φαινόμενα ὁμαδικῆς φύσεως, ἥτοι ἐνέργειαι ἐπαναλαμβανόμεναι ὁμοιομόρφως ὑπὸ πάντων τῶν ἀπαρτιζόντων κοινωνίαν τινὰ μικρὰν ἢ μεγάλην ἀτόμων· τοιαῦτα δ' εἶναι, ὥς γνωστόν, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, αἱ προλήψεις καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι, οἱ μῦθοι, ἡ γλῶσσα, καὶ ἄλλα.

Εἶναι περαιτέρω συνήθης σήμερον ἡ ἔκφρασις ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, ὅτι ἡ διαγωγή τοῦ ἀνθρώπου² ἔχει πολλὰς ὅψεις, αἵτινες εὐρίσκονται εἰς στενὸν σύνδεσμον πρὸς ἀλλήλας καί, ὥς φυσικόν, πρὸς τὸ ὅλον, ἥτοι τὴν προσωπικότητα, τὸ ὁποῖον πᾶσαι ὁμοῦ ἀπαρτιζοῦν. Μία ἐκ τῶν ὀψεων τούτων εἶναι καὶ ἡ οὕτω καλουμένη γλωσσικὴ διαγωγή, ὁ τρόπος δηλαδή, καθ' ὃν ἕκαστον πρόσωπον ἀνακοινεῖ τὰ αἰσθήματα, τὰς ἀναμνήσεις, τὰς σκέψεις, τὰς ἰδέας, τὰς πεποιθήσεις του καὶ ἐν γένει πάντα τὰ ἐν ἑαυτῷ συμβαίνοντα κατὰ

1. Γ. Χατζιδάκις, Ἀκαδημικά Ἀναγνώσματα, τόμος Γ', μέρος πρῶτον, Γενικὴ Γλωσσική, Ἐν Ἀθήναις 1915, σ. 2.

2. Λέγοντες διαγωγήν τοῦ ἀνθρώπου ἐννοοῦμεν συνήθως τὸ σύνολον τῶν τρόπων, καθ' οὓς προβαίνει οὗτος εἰς τὰς ποικίλας αὐτοῦ ἀντιδράσεις.

μόνας εύρισκόμενον ¹ ἢ κατὰ τὴν ἐπικοινωνίαν του μετ' ἄλλων προσώπων, εἴτε ὑπὸ ἐσωτερικῶν κινήτρων ὠθεῖται εἰς τοῦτο εἴτε ἐνεργεῖ ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς ἐρεθίσματα προερχόμενα ἐκ τῶν λόγων ἢ τῶν ἐνεργειῶν τῶν μετ' ὧν συνδιαλέγεται προσώπων.

Γλωσσικὴ ὁμως διαγωγὴ θεωρεῖται πρὸς τούτοις καὶ ἐκείνη, καθ' ἣν τὸ ἄτομον ἐν τῇ ἐπικοινωνίᾳ αὐτοῦ μετ' ἄλλων, ἄλλοτε συνειδητῶς καὶ ἄλλοτε ἄσυνειδήτως, δὲν ἀντιδρᾷ διὰ λόγου, ἀλλὰ τηρεῖ σιγὴν, ἥτοι ἀντιδρᾷ κατὰ τρόπον μὴ γινόμενον ἀντιληπτὸν ὑπὸ τῶν παρευρισκομένων. Ἐνίοτε δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἡ σιγὴ τοῦ ατόμου περικλείει μεγάλην σπουδαιότητα ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως καὶ διὴ καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπιχειρεῖται διάγνωσις δυσχερειῶν τῆς προσωπικότητος ἐκ γλωσσικῶν ἀντιδράσεων. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἡ σιγὴ ὑποδηλώνει οὐχὶ σπανίως διαθέσεις, διαφέροντα, πεποιθήσεις, κ.λ., προσώπου τινός, ἅτινα δὲν ἀποκαλύπτει τοῦτο πάντοτε διὰ τοῦ προφορικοῦ — ἢ καὶ τοῦ γραπτοῦ — λόγου, ἀκόμη καὶ ὅταν παρουσιάζεται δεχόμενον ἢ ἀρνούμενον τι.

Παλαιότερον ἐνομίζετο, ὅτι ἡ γλῶσσα βαθύτερον λόγον ἔχει τὴν ἔκφρασιν, τὴν ἐξωτερίκευσιν, τῶν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου συμβαινόντων. Ὡς γνωστόν, τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν εἰσήγαγε κυρίως εἰς τὴν ψυχολογίαν ὁ W. Wundt ², ἥτις ἐκυριάρχησεν ἐπὶ πολλὰς δεκαετίας καὶ σήμερον δὲ ὑπάρχουν ψυχολόγοι, οἵτινες ἀσπάζονται αὐτήν. Οὐδεὶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπορρίψῃ τὴν ἄποψιν ταύτην ὡς ἐστερημένην ὁρθότητος, δεδομένου μάλιστα ὄντος, ὅτι ἡ ἐπιφωνηματικὴ θεωρία, καθ' ἣν ἡ γλῶσσα προήλθεν ἐκ κραυγῶν συνιστωσῶν ἀντιδράσεις ἐξ ἀνανακλάσεως εἰς τὰς συναισθηματικὰς καταστάσεις, τῶν ὁποίων ἐλάβανε πεῖραν ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, εἶναι λίαν διαδεδομένη. Κατὰ τὰς τελευταίας ὁμως δεκαετίας οἱ πλείστοι τῶν ψυχολόγων ἀντὶ τῆς ἐκφράσεως προβάλλουν τὴν ἐπικοινωνίαν ὡς τὸν κυριώτερον σκοπὸν τοῦ ὁμιλοῦντος ἢ γράφοντος προσώπου πιστεύοντες, ὅτι οὗτος ἐρμηνεύει κάλλιον παντὸς ἄλλου τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης. Ἰσχυρίζονται δηλαδὴ οὗτοι, ὅτι ἕκαστον ἄτομον χρησιμοποιεῖ τὴν γλῶσσαν, ἵνα ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν μετ' ἄλλων ατόμων, ἵνα ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτούς, ὅ,τι αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνακοινώσῃ, καὶ συγχρόνως πληροφορηθῇ παρ' αὐτῶν τὴν πείραν, τὴν ὁποίαν ἔχουν περὶ διαφόρων ζητημάτων, καὶ οὐχὶ διὰ νὰ ἐκφράσῃ ἀπλῶς τὰ ἐν αὐτῷ συμβαίνοντα. Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἰδιαίτερον χαρὰν εύρισκόμενος εἰς ἐπικοινωνίαν μετ' ἄλλων, ἢ ἀνάγκη του δ' αὕτη

1. Ἡ γλωσσικὴ διαγωγὴ τοῦ κατὰ μόνας εύρισκόμενου προσώπου ἐκδηλοῦται συνήθως γραπτῶς, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως καὶ προφορικῶς.

2. Ἰδὲ Ν. Μελανίτου, Ἡ διγλωσσία ἀπὸ ψυχολογικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως, Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1954 - 1955, σ. 400.

ἔχει ἀποβῆ τὸ βαθύτερον αἷτιον τῆς δημιουργίας ὑπ' αὐτοῦ γλώσσης, κοινωνίας καὶ παντὸς ἄλλου, ὅπερ περιλαμβάνει ἡ ἔννοια τοῦ ὅρου πολιτισμός¹. Καὶ ἡμεῖς ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐπικοινωνία προσιδιάζει περισσότερον εἰς τὴν φύσιν τῆς γλώσσης ἢ ἡ ἔκφρασις. Ἐχει παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μόνος εὐρισκόμενος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἐκφράζει διὰ γλώσσης ἀκόμη καὶ ἐντόνους συναισθηματικὰς καταστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας διατελεῖ, πρᾶγμα, τὸ ὅποion δὲν συμβαίνει, ὅταν εὐρίσκεται εἰς ἐπαφὴν μετ' ἄλλων προσώπων. Πλὴν τούτου ὁ τόνος τῆς φωνῆς τοῦ κατὰ μόνας εὐρισκομένου ἀνθρώπου εἶναι διάφορος ἐκείνου, τὸν ὅποion χρησιμοποιεῖ πρὸς ἔκφρασιν τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἐνώπιον ἄλλων. Ταῦτα μαρτυροῦν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ τὴν γλῶσσαν οὐχὶ ἀπλῶς πρὸς ἔκφρασιν τοῦ τί αἰσθάνεται, ἀλλὰ διὰ τὴν καταστάσιν καὶ ἄλλους κοινωνοὺς αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου λέγοντες ἐπικοινωνίαν ἀναγκαιῶς ἐννοοῦμεν καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν συμβαινόντων, διότι οὐδὲν ἄτομον εἶναι δυνατόν νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετ' ἄλλου χωρὶς νὰ ἐκφράσῃ τι τὸ ἀνήκον εἰς μόνην τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ. Μὲ ἄλλας λέξεις, ἡ ἔκφρασις εἶναι ἐν τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων, τὰ ὅποια συνιστοῦν τὴν ἐπικοινωνίαν.

Ἡ ἔκφρασις δὲ τῶν ποικίλων ψυχικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις, κυρίως εἰπεῖν, εἶναι καλλιτεχνικὴ σύνθεσις μικρᾶς ἢ μεγάλης ἀξίας, συντελεῖται διὰ πολλῶν μέσων, ἅτινα κατατάσσονται εἰς δύο κατηγορίας· τὰ συμβολικὰ καὶ τὰ μὴ συμβολικὰ μέσα. Τὰ συμβολικὰ ἀπαρτίζουν τὸ μὲν χειρονομίαι εἴτε κινήσεις διαφόρων ἄλλων μερῶν τοῦ σώματος ἐκ τῶν ἐχουσῶν ἔννοιαν εἰς σειρὰν ἀτόμων, τὸ δὲ ὁ λόγος, προφορικὸς καὶ γραπτὸς². Ἐκ τούτων ὁ λόγος καὶ τελειότερον μέσον ἐκφράσεως καὶ ἐπικοινωνίας εἶναι, καθότι οὐδὲν σχεδὸν ἐξ ὅσων συνιστοῦν τὴν ἀνθρωπίνην πεῖραν ὑπάρχει, τὸ ὅποion νὰ μὴ ἔχῃ τὸ ἀντίστοιχον σύμβολόν του, καὶ ὅσον οὐδεμίαν ἄλλην ἐπινόησιν ἔχει συντελέσει εἰς πνευματικὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς γλώσσης ἢ συμβαδίζει μετὰ τῆς ὅλης πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως λαοῦ τινος ἢ εἶναι ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἢ καὶ αἷτιον αὐτῆς· ὡς παρὰδειγμα ἔστω ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἥτις ἔφθασεν εἰς ὕψιστον σημεῖον τελειότητος, ὅταν καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ ὁμιλοῦντος αὐτὴν λαοῦ εἶχεν ἀναπτυχθῇ θαυμασίως.

1. Κατὰ τὸν C. J. Warden τὸ κριτήριον τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τριττόν, ἥτοι ἐπινόησις, ἐπικοινωνία καὶ ὁμαδικὸς ἐθισμός. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ πολιτισμὸς ἐμπλουτίζεται διὰ νέων μορφῶν διαγωγῆς, αἵτινες μεταδίδονται βαθμηδὸν εἰς τὰ ἄλλα μέλη τῆς κοινωνίας καθιστάμεναι ἔθος εἰς μέγαν ἀριθμὸν ἐξ αὐτῶν ἢ εἰς πάντα.

2. Ἡ γραπτὴ γλῶσσα δὲν εἶναι, κυρίως εἰπεῖν, λόγος, ἀλλὰ σύνολον συμβόλων, λέξεων καὶ φράσεων, παριστάντων προφορικὸν λόγον. Εἰς οἷαν σχέσιν δηλαδὴ εὐρίσκεται ὁ προφορικὸς λόγος πρὸς τὴν σκέψιν, εἰς τὴν αὐτὴν εὐρίσκεται καὶ ὁ γραπτὸς πρὸς τὸν προφορικὸν λόγον.

Ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει τὰς σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματα αὐτοῦ, πλὴν τῆς γλώσσης, καὶ δι' ἄλλων πολλῶν μέσων, ὥς εἶναι τὰ ποικίλα προϊόντα τῆς τέχνης καὶ τὰ ἄλλα δημιουργήματα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐνταῦθα. Ἐξ ἄλλου οὐδὲν ἄλλο μέσον ἀπεικονίζει ἀκριβέστερον καὶ ἀσφαλέστερον τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἡ γλῶσσα, ἢ μᾶλλον ὁ λόγος. Ἐνεκα τούτου ἡ γλῶσσα ἀποτελεῖ ἐν τῶν κυρίων ἀντικειμένων, πρὸς τὰ ὁποῖα στρέφει τὴν ἔρευνάν της ἡ ψυχολογία, ἀκριβέστερον δ' εἰπεῖν, ἴδιον ψυχολογικὸν κλάδον, ὅστις φέρεται συνήθως τὴν ὀνομασίαν *ψυχολογία τῆς γλώσσης*.

Ἄλλ' ἡ γλῶσσα ἔστι δὲν εἶναι ἀντικείμενον ἐρεῦνης μόνον τῆς ψυχολογίας (γενικῆς, ψυχολογίας τοῦ παιδός, τοῦ ἐφήβου, κ.λ.), ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως σημειοῦμεν τὴν γλωσσολογίαν. Αἱ δύο αὗται ἐπιστῆμαι ἐφαπτόνται εἰς πολλὰ σημεῖα, διὸ κρίνομεν σκόπιμον νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινά, ἵνα καθορίσωμεν ἀκριβέστερον τοὺς σκοπούς, τοὺς ὁποίους τάσσει εἰς ἑαυτὴν ἑκάτερα κατὰ τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσης.

Ἡ μάθησις ἀνέκαθεν ἐθεωρεῖτο τὸ κεντρικώτερον πρόβλημα τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς, διότι ἐκ τῆς προσκτήσεως ἐμπειρίας ἐξαρτᾶται ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ὅλου ψυχικοῦ βίου. Ἄνευ μαθήσεως ὁ ἄνθρωπος θὰ παρέμενεν εἰς κατωτάτην βαθμίδα, διότι αἱ δυνάμεις ἰκανότητες αὐτοῦ δὲν θὰ εὗρισκον τὴν εὐκαιρίαν ἐλλείψει ἀσκήσεως νὰ καταστοῦν *ἐνεργεῖα*. Τούτου οὕτως ἔχοντος, ἡ μάθησις συνδέεται στενότατα πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν οὗτος νὰ ἐκπηρῶσθαι βασικὰς ἀνάγκας αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἰσχύει οὐ μόνον διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ κατώτερα αὐτοῦ ὄντα, οἵανδ' ἴσως βαθμίδα ἀναπτύξεως καὶ ἂν κατέχουν εἰς τὴν κλίμακα τοῦ ζωικοῦ βασιλείου. Καὶ τὰ ζῷα ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ ἀποκτοῦν πείραν, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα στεροῦνται νοῦ, δὲν δύνανται νὰ ἐπεκτείνουν ταύτην πέραν ὀρισμένου ὁρίου.

Ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἠδρύνθη καταπληκτικῶς, ὅταν οὗτος κατώρθωσε νὰ ἐπινοήσῃ γλῶσσαν, ἥτοι νὰ ἀποδίδῃ τὰς εἰς τὸν νοῦν του ὑπαρχούσας ἐννοίας διὰ συμβόλων. Ἡ ἐπινόησις αὕτη, ἡ μᾶλλον ἡ ἀξιοποίησις ὑπαρχούσης ἐμφύτου ἰκανότητος, ἀπετέλεσε τὸν σπουδαιότερον σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, διότι δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ἐπλούτισε τὴν ἐμπειρίαν του καὶ ἀνέπτυξε τὸ πνεῦμά του εἰς χρόνον σχετικῶς βραχὺν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν μακρὰν περίοδον, ἣτις παρήλθεν ἀπὸ τῆς ἐμφανισεώς του ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τοῦ γλωσσικοῦ σταδίου.

Ἡ εὐεργετικὴ δ' ἐπίδρασις τῆς γλώσσης ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου συνετελέσθη

1. Λέγοντες γλῶσσαν εἰς τὸ ἑξῆς θὰ ἐννοῶμεν τὸν λόγον, προφορικὸν καὶ γραπτόν.

καὶ συντελεῖται κατὰ δύο τρόπους. Τὰ σύμβολα ἐν πρώτοις εἰσερχόμενα εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν στοιχεῖα πολυτίμου ἐμπειρίας, τὰ ὁποῖα συντελοῦν παρὰ τὰς κατ' αἴσθησιν ἐντυπώσεις καὶ τὰς ἐννοίας, τὰς ὁποίας ἄλλως προσκτᾶται τὸ ἄτομον, εἰς διεύρυνσιν τοῦ πλαισίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κινεῖται τὸ πνεῦμά του, δεδομένου ὄντος, ὅτι διὰ τῶν συμβόλων οὐ μόνον τὰ κατ' αἴσθησιν ἀντικείμενα ἀπεικονίζονται, ἀλλὰ καὶ πλείστα ὅσα ἄλλα μὴ ὑποπίπτοντα εἰς τὰς αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου. Πλὴν τούτου διὰ τῶν συμβόλων ἐκάστη κατάστασις, ἕκαστον φαινόμενον, ἐκάστη ἰδιότης, ἐνέργεια, κ.λ., γίνεται καλύτερον ἀντιληπτή, διότι δι' αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος σχηματίζει σαφεστέρας ἐννοίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀποκτᾷ ἀσφαλεστέραν ἐμπειρίαν. Ὁ ἄνθρωπος καὶ προτοῦ ἀποκτῆσθαι γλῶσσαν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐσκέπτετο, ἀλλὰ ἡ σκέψις του ἐκείνη ἦτο ὑποτυπώδης, διότι ἐστερεῖτο ὁ νοῦς του ἀφηρημένου ὕλικου, τὸ ὁποῖον ζωογονεῖ τὸν ὅλον ψυχικὸν βίον. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπέτυχέ τι ἄξιον λόγου πρὸ τῆς ἐπινοήσεως γλώσσης καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρὸ τῆς συμπήξεως κοινωνίας. Ὅθεν δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται ὑπερβολὴ τὸ λεγόμενον, ὅτι γλῶσσα καὶ σκέψις ἐνεφανίσθησαν συγχρόνως καὶ τὴν αὐτὴν πορείαν ἠκολούθησαν ἐν τῇ ἐξελίξει των.

Ἀλλὰ ἡ γλῶσσα δὲν ἔχει μόνον τὴν ἰδιότητα ταύτην, ἥτοι νὰ συντελῇ ἐκμανθανομένη εἰς πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ τὰ ποικίλα σύμβολα, ἅτινα ἀπαρτίζουν αὐτήν, εἶναι κοινῶς κατανοητά, ἐπειδὴ δηλαδὴ πάντες δηλοῦν τὰς αὐτὰς ἐννοίας διὰ τῶν αὐτῶν συμβόλων καὶ ἐν γένει διὰ τῶν διαφόρων τύπων τῶν λέξεων καὶ τῆς πλοκῆς αὐτῶν ἐξωτερικεύουν τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῶν κόσμον, καθίσταται δυνατόν ἕκαστος νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν ἄμεσον τῆς πείρας τοῦ ἄλλου, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἐπιφέρει βελτίωσιν αὐτοῦ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως, διότι εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πείραν προσθίεται καὶ τὴν τῶν ἄλλων, μεθ' ὧν ἐπικοινωνεῖ. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ παραβάλλῃ τὴν τοιαύτην διὰ τῆς γλώσσης ἀνταλλαγὴν τῆς πείρας τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ συγκινωνοῦντα δοχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ περιέχον τὴν μικροτέραν ποσότητα ὕδατος δέχεται ἐκ τοῦ ἄλλου τόσην, ὥστε ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐν αὐτῷ ὕδατος νὰ καταστῇ ἰσοῦψὴς πρὸς τὴν τοῦ ἐτέρου.

Ἐνεκα τοῦ συνδέσμου, ὅστις ὑφίσταται μετὰ τῶν συμβόλων καὶ τῶν ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου ὑπαρχόντων καὶ συμβαινόντων, πλείστοι ὅσαι τῶν μεθόδων καὶ τεχνικῶν τῆς ψυχολογίας, διὰ τῶν ὁποίων ἀποσκοπεῖται διάγνωσις διαφόρων πνευματικῶν δεξιοτήτων ἢ τοῦ συναισθηματικοῦ καὶ βουλητικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, ἔχουν ὡς βάσιν τὴν γλῶσσαν. Καὶ εἰς ἄλλας μὲν καὶ τὰ ἐρεθίσματα καὶ αἱ προκαλοῦμεναι δι' αὐτῶν ἀντιδράσεις εἶναι γλωσσικοῦ τύπου, εἰς ἄλλας δὲ μόνον τὰ ἐρεθίσματα ἢ μόνον αἱ ἀντιδράσεις.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν ἰδέαν περὶ ἀτόμου τινός, τῆς νοημοσύνης, τῆς ἀντιλήψεως, τῆς φαντασίας, τῆς μνήμης του, κ.λ., λαμβάνομεν

ἐκ τῶν γλωσσικῶν ἀντιδράσεων αὐτοῦ, ἥτοι ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ λόγου του καὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ, ἥτοι τῆς πλοκῆς τῶν λέξεων καὶ φράσεων, τῆς ποικιλίας τῶν χρησιμοποιουμένων τύπων καὶ ἐν γένει ἐκ τῆς τέχνης, καθ' ἣν ἐκφράζει τὰ διανοήματα, τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ. Τοῦτο δέ, διότι ἕκαστος παρὰ τὸν κοινὸν ἔχει ἴδιον τρόπον ἐκφράσεως (ὕφος) καὶ ὅταν ὁμιλῇ ἢ γράφῃ προβάλλει εἰς τὸν λόγον του συνειδητῶς εἴτε ἀσυνειδητῶς τὸ ἴδιον ἐγώ¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἡ ψυχολογία ἐνδιαφέρεται πρωτίστως διὰ τὴν γλῶσσαν, ὥς αὕτη μανθάνεται καὶ χρησιμοποιεῖται ὑφ' ἑκάστου ἀτόμου ἰδιαιτέρως, διότι ὁ ἀπώτερος σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ διάγνωσις τῆς προσωπικότητος ὥς ὅλου ἢ ὅψεων αὐτῆς. Βεβαίως καὶ ἄλλα προβλήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν γλῶσσαν, ὥς εἶναι τὸ τῆς γενέσεως, τῆς ἐξελέξεως αὐτῆς, κ.λ., ἐλκύουν τὸ διαφέρον αὐτῆς, ἀλλὰ ταῦτα μᾶλλον δευτερευόντως. Τοῦναντίον ἡ γλωσσολογία δὲν σπουδάζει τὴν γλῶσσαν ὥς προσωπικὴν ἐκδήλωσιν, ἀλλ' ὥς ὁμαδικήν. Τὴν ἐπιστήμην δηλαδὴ ταύτην ἐνδιαφέρει κυρίως τὸ καθολικόν, τὸ κοινῶς ἀνεγνωρισμένον εἰς τὴν γλῶσσαν, ὥς τοῦτο ἐκδηλοῦται εἰς τὰς ἐκφράσεις ἑκάστου ἀτόμου. Πάντα τὰ λοιπὰ εἶναι δευτερευούσης σημασίας διὰ τὴν γλωσσολογίαν.

Παρὰ ταῦτα ἡ γλωσσολογία ἔχει μεγάλην ἀνάγκην τῆς ψυχολογίας, ἵνα ἐρμηνεύσῃ οὐκ ὀλίγα φαινόμενα ἐμπίπτοντα ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν διαφερόντων τῆς. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης, τῆς ἐπινοήσεως τοῦ γραπτοῦ λόγου, τῶν παρατηρουμένων εἰς τὴν γλῶσσαν μεταβολῶν καθ' ὥρισμένας χρονικὰς περιόδους, κ.λ., ἔχει ἀνάγκην τῆς ψυχολογίας, ἵνα λυθῇ ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἵνα τύχῃ ποιᾶς τινος ἱκανοποιητικῆς λύσεως. Ἀλλὰ δὲν ἐπικαλεῖται μόνον ἡ γλωσσολογία τὴν ἐπικουρίαν τῆς ψυχολογίας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον· καὶ ἡ ψυχολογία καταφεύγει πολλάκις εἰς τὴν γλωσσολογίαν, ἵνα διαφωτισθῇ περὶ πολλῶν ζητημάτων κατὰ τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσης, καθὼς ἀκριβῶς προσφεύγει κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ἢ τὴν μελέτην ἄλλων εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν παιδαγωγικὴν, τὴν κοινωνιολογίαν, τὴν ἱστορίαν, κ.λ.

Οἷαδὴποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ σχέσις ψυχολογίας καὶ γλωσσολογίας, γεγονὸς παραμένει πάντοτε, ὅτι ἡ γλωσσολογία εἶναι διάφορος τῆς ψυχολογίας ἐπιστήμη ἢ ἀκριβέστερον τῆς ψυχολογίας τῆς γλώσσης. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι αἱ δύο ἐπιστῆμαι δὲν ἠκολούθησαν τὴν αὐτὴν πορείαν ἐν τῇ διαμορφώσει καὶ ἐξελίξει των. Τὰ θεμέλια τῆς ψυχολογίας εὗρηται εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν

1. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου σήμερον μεγάλης ἀξίας θεωροῦνται αἱ καλούμεναι προβολικαὶ μέθοδοι, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιχειρεῖται διάγνωσις τῆς προσωπικότητος οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ ἐμμέσως, ἥτοι κατὰ τρόπον ἀποκλείοντα τὴν ἀνακάλυψιν τῶν προθέσεων τοῦ ἐρευνητοῦ.

συμβαίνει διὰ τὴν γλωσσολογίαν. Αὕτη εἶναι μὲν νέα ἐπιστήμη, ἀλλ' ἔλαβε τὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον, προτοῦ ἀκόμη ἡ ψυχολογία διαμορφωθῇ εἰς ἐπιστήμην ἱκανοποιούσαν τὴν σύγχρονον διανόησιν. Τὸ 1879, λ.χ., ὅτε ἰδρύθη τὸ πρῶτον ψυχολογικὸν ἐργαστήριον ὑπὸ τοῦ Wundt ἐν Λειψίᾳ, ἡ γλωσσολογία καὶ εἰδικώτερον ἡ συγκριτικὴ εἶχε πλήρως ἀναπτυχθῇ τοῦναντίον ἡ ψυχολογία εἶχε νὰ διέλθῃ ἀκόμη ἐκ πολλῶν σταδίων, μέχρις ὅτου φθάσῃ εἰς σημεῖον ἀξιόλογον ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου καὶ μεθόδων ἐρεῦνης. Τοῦτο, ὥς γνωστόν, ἐπετεύχθη κατὰ τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ παρόντος αἰῶνος.

Εἰς τὸ ἐξῆς θὰ ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον τὸ φαινόμενον τῆς γλώσσης λαμβάνοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, ἅτινα παρουσιάζουν κατὰ τὴν κρίσιν ἡμῶν μεγαλύτερον διαφέρον ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι, δεδομένης οὔσης τῆς φύσεως τοῦ ἐν λόγῳ θέματος, ὥς καὶ τοῦ συνδέσμου, ὅστις ὑφίσταται μεταξὺ τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς, ἀφ' ἑνός, καὶ ψυχολογίας τῆς γλώσσης καὶ γλωσσολογίας, ἀφ' ἑτέρου, δὲν θὰ παραλείψωμεν, ὅπου ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτεῖ, νὰ ἀναφέρωμεν καὶ πορίσματα τῶν δύο τούτων ἐπιστημῶν πρὸς πληρεστέραν παρουσίαν τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος. Ἀλλωστε τὸ γεγονός, ὅτι ἡ μελέτη αὕτη γράφεται εἰς μνήμην τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τῆς γλωσσολογίας Γ. Χατζιδάκι, ἐπιβάλλει ἡμῖν νὰ μὴ παρίδωμεν ὅλως τὴν ἐπιστήμην, τῆς ὁποίας ἐκεῖνος ὑπῆρξε μέχρι τελευταίας πνοῆς πιστὸς καὶ ἀκούραστος θεράπων.

ΑΙ ΤΡΕΙΣ ΠΤΥΧΑΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Ἄν ἐξετάσῃ τις τὴν προσωπικότητα ἑνὸς μεμονωμένου ἀτόμου, θὰ παρατηρήσῃ, ὅτι αὕτη περιλαμβάνει στοιχεῖα κοινά, ἥτοι ἀνευρισκόμενα καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα ἄτομα, καὶ μὴ κοινά. Καὶ τὰ μὲν κοινὰ προέρχονται γενικῶς ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ τῆς ψυχοσυνθέσεως τῆς φυλῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, τὰ δὲ ἀτομικὰ ἐκ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοσυγκρασίας ἐκάστου¹. Τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς παρατηροῦνται καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν ἢ τὴν γλωσσικὴν διαγωγὴν, ὥς ἄλλως λέγομεν, τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ εἰς ταύτην διακρίνονται τρεῖς κύριαι πτυχαί· ἡ γενικὴ, ἡ φυλετικὴ ἢ ἐθνικὴ καὶ ἡ ἀτομικὴ².

1. Ποβλ. περὶ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης καὶ Ν. Μελανίτου, Ἡ προσωπικότης καὶ ὁ χαρακτήρ ὑπὸ τὸ πρῶτον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, Ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 52-59.

2. Εἶναι δυνατόν ἐπίσης νὰ διακρίνῃ τις πτυχὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἰδιαίτερας περιφερείας τοῦ ἔθνους, εἰς τὴν ὁποίαν ζῇ τὸ ἄτομον, ὥς εἶναι παρ' ἡμῖν ἡ Μα-

Τὴν γενικὴν πτυχὴν ἀπαρτίζουν πάντα τὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἀνευρίσκονται εἰς οἰανδήποτε γλῶσσαν ὁμιλουμένην ἢ ὁμιληθεῖσάν ποτε ὑπὸ ἀνθρώπων ἐπὶ τοῦ πλανήτου τούτου. Αἱ γλῶσσαι ἔχουν μεταξύ των πολλὰς διαφορὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ φωνητικὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν σύγκεινται αἱ λέξεις, εἰς τὴν πλοκὴν τῶν λέξεων, τὴν γραμματικὴν, κ.λ., οὐχ ἥτεον ὅμως παρουσιάζουν καὶ οὐκ ὀλίγας ὁμοιότητας εἰς γραμματικὰ καὶ σημασιολογικὰ φαινόμενα, εἰς τὴν πορείαν τῆς ἐξελέξεως καὶ τοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι διέπουν αὐτήν. Αἱ ὁμοιότητες αὗται ὀφείλονται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ γλῶσσα, οἷαδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὕτη, καὶ ὑφ' οἷουδήποτε λαοῦ καὶ ἂν ὁμιλῇται, εἶναι προῖον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἡ ὁποία εἰς τὸ βάθος εἶναι ἡ αὕτη καὶ ἕνεκα τῆς καταγωγῆς της καὶ ἕνεκα τῆς ὁμοιομορφίας, ἣτις ἐπικρατεῖ εἰς πολλοὺς ὅρους τοῦ γηγένου περιβάλλοντος, ἐκ τῶν ὁποίων αὕτη δέχεται ἐπίδρασιν. Πλὴν τούτου ἡ γλῶσσα ὥς φυσικὸν ἢ φυσιολογικὸν φαινόμενον ἐξεταζομένη τὸ μὲν γίνεται ἀντιληπτὴ κατὰ τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς (ἀκουστικῆς καὶ ὀπτικῆς), τὸ δὲ εἶναι προῖον τῶν αὐτῶν σωματικῶν ὀργάνων εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῶν πνευμόνων, τοῦ λάρυγγος μετὰ τῶν δύο φωνητικῶν χορδῶν του (τῆς γνησίας καὶ τῆς νόθου), τῆς ρινός, τῆς γλώσσης¹, τῆς σκληρᾶς καὶ μαλθακῆς ὑπερφᾶς, τῶν δδόντων καὶ τῶν χειλέων². Ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης περὶ ὑπάρξεως κοινῶν γνωρισμάτων εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου προέκυψεν ὁ κλάδος τῆς γλωσσολογίας, ὅστις φέρει τὴν ὀνομασίαν *γενικὴ γλωσσικὴ*.

Ἄλλη πτυχὴ τῆς γλώσσης εἶναι ἡ ἐθνικὴ, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν της, διότι δι' αὐτῆς ἡ γλῶσσα οἰουδήποτε λαοῦ διακρίνεται πάσης ἄλλης. Οὐδεμία γλῶσσα παρὰ τὰ κοινὰ γνωρίσματα, ἅτινα ἔχει μετ' ἄλλης, εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῇ μετ' αὐτῆς εἴτε κατὰ τὰ φωνητικὰ στοιχεῖα τῶν λέξεων εἴτε κατὰ τὴν πλοκὴν αὐτῶν εἴτε κατὰ τὴν γραμματικὴν, κ.ο.κ. Τοῦτο δέ, διότι διάφορος εἶναι ἡ ψυχρὸς σύνθεσις ἐκάστου λαοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται πρωτίστως ἡ ἔκφρασις τῶν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸν ἀτόμων συμβαινόντων, οἱ ὅροι, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ζῇ οὗτος, ἡ πολιτιστικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις, ἡ παράδοσις, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα αὐτοῦ, κ.λ. Ἡ ἐμπειρία παντὸς

κεδονία, ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Κρήτη, αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου πελάγους, κ.λ., ἐκάστη τῶν ὁποίων παρουσιάζει ἕνεκα πολλῶν λόγων γλωσσικὰς ἰδιορρυθμίας μὴ ἀνευρισκομένης εἰς τὰς ἄλλας, ὡς καὶ πτυχὴν προερχομένην ἐκ τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ ταύτας παρελείψαμεν χάριν συντομίας. (Περὶ τούτων ἴδε ὡσαύτως ἐν σχέσει πρὸς τὴν προσωπικότητα Ν. Μελανίτου, Ἡ προσωπικότης καὶ ὁ χαρακτήρ ὑπὸ τὸ πρῶσμα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἔνθ' ἀν.).

1. Ἡ γλῶσσα θεωρεῖται τὸ σπουδαιότερον ὄργανον πρὸς διαφοροποίησιν τῶν ἐκ τοῦ λάρυγγος προερχομένων ἤχων κατὰ τὴν ὁμίλιαν, διὸ ὁ λόγος φέρει συνήθως τὸ ὄνομα αὐτῆς.

2. Ἐνεκα τούτου ὁμιλοῦμεν περὶ ψυχικοῦ καὶ ὕλικου στοιχείου τῆς γλώσσης, ἥτοι περὶ γλωσσικοῦ дуϊσμοῦ.

λαοῦ ἔχει ἐνσωματωθῇ κατὰ μέρος εἰς τὴν γλώσσάν του, ὡς δεικνύει ἡ ἐπιστημονικὴ παρατήρησις καὶ ἡ πείρα, καθ' ἣν δὲν ὑπάρχει σχεδὸν προῖδὸν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, τὸ ὅποιον νὰ μὴ ἔξῃ ἀνάλογον γλωσσικὴν ἔκφρασιν. Ὅθεν ὀρθότατα λέγει ὁ Γ. Χατζιδάκις, ὅτι *τοσαῦται ἔννοιαι ἐκφράζονται διὰ τῆς γλώσσης τοῦ ἔθνους ὅσας τοῦτο ἔχει, καὶ τὰνάπαλιν ὅτι τοσαύτας ἔννοιās ἔχει ὅσαι ἐκφράζονται διὰ τῆς γλώσσης αὐτοῦ*¹.

Εἰς τὴν γλώσσαν ἐκάστου λαοῦ περαιτέρω εἶναι καταφανὴ τὰ στάδια τοῦ πολιτισμοῦ, διὰ τῶν ὁποίων διῆλθεν οὗτος, αἱ περιπέτειαι αὐτοῦ, αἱ σχέσεις μετ' ἄλλων λαῶν, αἱ πνευματικαὶ κατακτήσεις, τὰς ὁποίας ἐπέτυχε κατὰ διαφόρους ἐποχάς, αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, αἱ προλήψεις καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι του. Πάντα ταῦτα σημαίνουν, ὅτι ἡ γλώσσα, πλὴν ἄλλων, ἔχει ἱστορικὸν νόημα, τὸ ὅποιον εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὴν ὅλην δρᾶσιν τοῦ ὁμιλοῦντος αὐτὴν λαοῦ κατὰ τὸ παρελθόν². Ἡ σύγχρονος γλώσσα οἰουδῆποτε λαοῦ, καὶ δὴ καὶ πεπολιτισμένου, δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ παρόντος, ἀλλὰ ἡ συνισταμένη τῶν συμβολῶν ἐκάστης γενεᾶς, ἥτις ἡ προσέθεσε νέα στοιχεῖα ἢ μετέβαλε μέρος τοῦ παλαιοῦ μηχανισμοῦ τῆς γλώσσης, ἵνα προσαρμοσθῇ αὐτὸ εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τοὺς σκοποὺς της. Καὶ σήμερον εἰς τὴν γλώσσαν παντὸς πεπολιτισμένου λαοῦ διαρκῶς εἰσρέουν νέα στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦν οἱ συνεχῶς μεταβαλλόμενοι ὅροι τῆς ζωῆς, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης. Ταῦτα δὲ ἢ προέρχονται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ὁμιλοῦντος τὴν γλώσσαν λαοῦ ἢ ἐξ ἄλλων, μετὰ τῶν ὁποίων εὐρίσκεται εἰς ἐπικοινωνίαν οὗτος. Περὶ πάντων τούτων πληροφορεῖται τις μελετῶν προσεκτικῶς τὸν προφορικὸν λόγον ἢ τὸν γραπτὸν ἢ, τὸ κυριώτερον, τὸν καταγεγραμμένον λεξιλογικὸν θησαυρὸν λαοῦ τινος. Τὸ λεξικὸν εἶναι τὸ κάτωπτρον ὅχι μόνον τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου αὐτοῦ.

Τρίτη πτυχὴ τῆς γλώσσης, εἵπομεν, εἶναι ἡ ἀτομικὴ, ἥτις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀτομικὴν πλευρὰν τῆς προσωπικότητος, ἢ μᾶλλον εἶναι προῖδὸν αὐτῆς. Πάντες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν αὐτὸν λαὸν ὁμιλοῦν τὴν αὐτὴν γλώσσαν, ἀλλ' οὐδενὸς ὁ προφορικὸς ἢ ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι καθ' ὅλα ὁμοιος πρὸς τὸν λόγον οἰουδῆποτε ἄλλου προσώπου. Ἡ γλώσσα δηλαδὴ ἐκάστου παρὰ τὰ κοινὰ — πανανθρώπινα καὶ ἔθνικα — γνωρίσματα περικλείει καὶ ἀτομικά, ἅτινα εἰς οὐδὲν ἄλλο ἄτομον ἀνευρίσκονται. Ἡ διαφορὰ αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὡς διδάσκει ἡ ψυχολογία τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν, ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον φέροντες μεθ' ἑαυτῶν ἰδίās ἑκαστος προδια-

1. Γ. Χατζιδάκις, ἔνθ' ἀν., σ. 212.

2. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἄξιον μνείας ἐνταῦθα εἶναι τὸ ἔργον τῶν Γερμανῶν Vossler, Spitzer, Lerch, τοῦ Ἰταλοῦ B. Croce, ἀπὸ τοῦ ὁποίου θεωρεῖται, ὅτι ἀρχίζει ἡ κίνησις πρὸς πολιτιστικὴν μελέτην τῆς γλώσσης, καὶ τοῦ ἡμετέρου Χατζιδάκι.

θέσεις ὀφειλομένας εἰς τὸ κύτταρον, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχονται, καὶ τὰς ἐπιδράσεις ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου τοῦ ὁργανισμοῦ τῆς μητρός. Ἡ δημιουργουμένη δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν προδιαθέσεων ἀτομικότης εἶναι καταφανὴς ἅμα τῇ γεννήσει, δεδομένου ὄντος, ὅτι ἕκαστον βρέφος παρουσιάζει ἰδιοσυγκρασίαν ἰδίαν. Ἀλλ', ὡς φυσικόν, αἱ ἀτομικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδῶν αὐξάνουν ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς διὰ τῶν ἐπιδράσεων τοῦ περιβάλλοντος, φυσικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ, ὑπὸ τὰς ὁποίας τελοῦν. Ταύτας δ' ἐπανέξει ἔτι μᾶλλον ἢ ἐκμάθησις ὑπὸ τοῦ παιδὸς τῆς μητρικῆς αὐτοῦ γλώσσης καὶ ἔνεκα τοῦ περιεχομένου αὐτῆς καὶ ἔνεκα τῆς φύσεως αὐτῆς νὰ εὗρίσκεται εἰς στενότερον σύνδεσμον μετὰ τῆς ὅλης προσωπικότητος.

Ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἐπιδράσεως τῆς γλώσσης ἐπὶ τῆς προσωπικότητος εἶναι ἰδίᾳ καταφανὴς κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἄρχεται ὁ παῖς μανθάνων τὴν γλῶσσαν τῶν γονέων του. Εὐθὺς ὡς οὗτος δηλαδὴ ἀρχίσῃ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοιαν λέξεων καὶ νὰ χρησιμοποιῇ ταύτας πρὸς δήλωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν του, καθίσταται ἱκανὸς νὰ διακρίνῃ τὸ ἴδιον ἐγὼ ἀπὸ τοῦ τῶν ἄλλων, ἥτοι νὰ ἀποκτᾷ αὐτοσυναίσθησιν, ἥτις μὲ τὴν σειρὰν τῆς συντελεῖ μεγάλως εἰς τὴν περαιτέρω διαμόρφωσιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς προσωπικότητος τοῦ παιδός. Οὕτω τὰ σύμβολα εἶναι τὰ διαφοροποιούντα κυρίως ἐκαστὴν προσωπικότητα ἀπὸ τῆς ἄλλης ἔνεκα τῆς ποικιλίας τῶν δι' αὐτῶν παρεχομένων ἐρεθισμάτων, δοθέντος, ὅτι δι' αὐτῶν ἀπεικονίζονται ὅχι μόνον τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἀφηρημένα ἐντελῶς ἔννοια, ὡς εἶναι αἱ δηλοῦσαι τὰς ἀξίας, ἐνεργείας, σχέσεις, καταστάσεις, κ.λ., καὶ τῶν μέσῳ αὐτῶν συμβαινουσῶν καὶ τῆς πλέον λεπτῆς ἀποχρώσεως ἀντιδράσεων. Ἐκάστη λέξις, διὰ τῆς ὁποίας δηλοῦται τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ὑφ' ὅλων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐτὴν κοινωνίαν ἀνθρώπων, ὀλίγον κατ' ὀλίγον παρὰ τὴν γενικὴν ἀποκτᾷ καὶ ἀτομικὴν ἔννοιαν διὰ τοῦ συνδέσμου αὐτῆς μεθ' ὥρισμένων συναισθηματικῆς ἰδίᾳ φύσεως καταστάσεων ἔχουσῶν σημασίαν μικρὰν ἢ μεγάλην διὰ τὸ ἄτομον. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον γίνεται εἰς πολλὰς περιπτώσεις χρῆσις ὑπ' αὐτοῦ λέξεων καὶ φράσεων, αἵτινες κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν ἔχουν τι τὸ ἰδιάζον. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἕκαστη σχεδὸν λέξις ἢ φράσις προφερομένη ὑπὸ ἄλλου προκαλεῖ διάφορον ἀντίδρασιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς σειρὰν ὅλην ἀτόμων καὶ διότι ὁ ψυχικὸς κόσμος ἕκαστου ἔχει διαφορὰς πολλὰς ἀπὸ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου παντὸς ἄλλου καὶ ἐπειδὴ ἕκαστον σύμβολον ἔχει καὶ τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ πλευράν. Οὕτως ἔχει δημιουργηθῇ ἡ ἀτομικὴ πτυχή τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ἰδιάζων τόνος φωνῆς, ρυθμὸς γοργός ἢ βραδύς κατὰ τὴν ὁμιλίαν, μεγάλη ἢ μικρὰ χρῆσις ὥρισμένων λέξεων, ἀποφυγὴ χρήσεως ἄλλων διὰ λόγους συνειδητοῦς ἢ ἀσυνειδήτου εἰς τὸ ἄτομον, ἰδιόρρυθμος χρῆσις ὥρισμένων μερῶν τοῦ λόγου ἢ τύπων, γενικῶς δὲ πάντα τὰ γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζουν τὴν ἔννοιαν τοῦ ὕφους. Κατὰ τὴν μορφολογικὴν καὶ τὴν τυπολογικὴν ψυχο-

λογίαν, ὡς καὶ τὴν ψυχολογίαν τῆς διαγωγῆς, ἡ προσωπικότης καὶ τὸ ὕψος εὐρίσκονται εἰς στενοτάτην σχέσιν, ἢ μᾶλλον εἰς σχέσιν αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀνάλυσις τῆς ἀτομικῆς πτυχῆς τῆς γλώσσας βοηθεῖ μεγάλως τὸν ἐξεσηκμένον παρατηρητὴν νὰ ἀντιληφθῇ καὶ τὴν προσωπικότητα ὡς ὅλον τοῦ ἐρευνωμένου ἀτόμου καὶ τὰς ἐπὶ μέρους ὀψεις, αἵτινες ἀπαρτίζουν αὐτήν, ἥτοι νοημοσύνην ¹, συναισθηματικὴν κατάστασιν, κλίσεις καὶ διαφέροντα, θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, διαθέσεις πρὸς πρόσωπα καὶ πράγματα, ἐπιθυμίας, ἀνάγκας, βαθμὸν προσαρμογῆς εἰς τὸ περιβάλλον, προσέτι δὲ ψυχικὰ τραύματα, συγκρούσεις ἐσωτερικὰς, τάσεις, ιδέας, κοσμοθεωρίαν, κ.λ., διότι διὰ τῶν συμβόλων, ὡς ταῦτα γίνονται ἀντιληπτὰ καὶ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὸν λόγον ὑφ' ἐκάστου, ἐκφράζονται τὰ χαρακτηρίζοντα ἐκάστην προσωπικότητα γνωρίσματα ².

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐρείδονται αἱ λεγόμεναι *προβολικαὶ μέθοδοι*, αἵτινες σήμερον θεωροῦνται μεγάλης ἀξίας διὰ τὴν διάγνωσιν τῆς προσωπικότητος. Ὡς γνωστόν, ὁ ὅρος *προβολή* εἶναι ψυχχαναλυτικὸς καὶ σημαίνει τὴν ἀσυνειδήτον ἄμυναν τοῦ ἀτόμου κατὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ἐν αὐτῷ ιδιότητων προξενουσῶν εἰς αὐτὸ δυσάρεστον κατάστασιν ³. Τὰς ιδιότητας δὲ ταύτας ἀποδίδει ἀσυνειδήτως εἰς ἄλλους δι' ἰδιορρυθμίου συνήθως γλωσσικῆς ἐκφράσεως, ἵνα δώσῃ διέξοδον εἰς τὴν συνέχουσαν αὐτὸν λύπην. Οὕτως ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν γλωσσικῶν ἀντιδράσεων αὐτοῦ, τοῦ χρόνου ἀντιδράσεως, τῆς σιωπῆς ⁴, τῆς μορφῆς τῆς ἐκφράσεως, κ.λ., διαγινώσκεται ἡ προβολὴ τῶν ἀσυνειδήτων τάσεων τοῦ προσώπου, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ συνειδητοῦ βίου εἶναι μεγίστη ⁵. Ἡ γλῶσσα ἐξ ἄλλου εἶναι τι, τὸ ὁποῖον ἔχει τὰς ρίζας του εἰς τὸ πεδίον τοῦ ὑποσυνειδήτου, ἂν μὴ τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἐν γένει ἡ ψυχχανάλυσις, ὡς μετὰ ταῦτα καὶ ἡ μορφολογικὴ ψυχολογία, ἡδυνήθη νὰ διατυπώσῃ νόμους ἀναφερομένους εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς

1. Τελευταίως ἔχει παρατηρηθῇ, ὅτι ἡ ἀναλογία τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διαφορῶν τύπων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν λέξεων εἰς δεδομένον χωρίον ἔχει στενὴν σχέσιν πρὸς τὴν νοημοσύνην τοῦ ἀτόμου.

2. Πρὸς περὶ τούτου καὶ Ν. Μελανίτου, Ἡ προσωπικότης καὶ ὁ χαρακτήρ, κ.λ., ἐνθ' ἀν., σ. 108 - 114.

3. Ἄλλοι ψυχολόγοι, ὡς, λ.χ., ὁ Piaget δέχονται μὲν τὴν ὑπαρξιν τοῦ φαινομένου τούτου, ἀλλὰ οὐχὶ ὑπὸ τὴν ψυχχαναλυτικὴν του ἔννοιαν.

4. Ὁ Balken διὰ τοῦ Thematic Apperception Test (TAT) ἀνεκάλυψε τὴν ἔννοιαν τῆς σιγῆς εἰς τοὺς σχιζοφρενικοὺς.

5. Ὁ Freud ἐχρησιμοποιοῖ τὸν ἐλεύθερον συνειρμὸν ὡς μέσον διὰ διαγνωστικούς, ὡς καὶ διὰ θεραπευτικούς σκοπούς, καὶ τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ὀνειρῶν, ἥτις κατ' αὐτὸν εἶναι ἡ κυριώτερά ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὸ ἀσυνειδήτου.

πνευματικῆς ζωῆς, ἥτοι τῆς τε λογικῆς καὶ ἀλόγου, καὶ οὕτως ἀνεκτιμήτου σπουδαιότητος διὰ τὴν ἔρευναν τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ λόγου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, πλὴν ἄλλων, καὶ τὸ πόρισμα, ὅτι αἱ ἀτομικαὶ διαφοραὶ τῶν ἀνθρώπων ἔχουν μὲν κυρίαν αἰτίαν τὴν κληρονομικότητα, ἀλλὰ πλὴν ταύτης καὶ τὴν γλώσσαν. Δι' αὐτῆς ἐπέρχεται διαφοροποίησις τῆς ἀρχικῆς γενικῆς καταστάσεως, ἥτις παρατηρεῖται εἰς τὸ ὅλον εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ἢ τὰς ποικίλας ὅψεις τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ¹, καὶ μετὰ ταῦτα ὁργάνωσις αὐτῶν εἰς ἐνιαῖον ὅλον, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκάστης ὅψεως ἰδιαιτέρως (ἀρχὴ τῆς λειτουργικῆς αὐτονομίας), ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ ὅλου, τὸ ὁποῖον πᾶσαι ὁμοῦ ἀπαρτίζουσιν, ἥτοι τῆς προσωπικότητος. Ἄνευ γλώσσης ἡ προσωπικότης τῶν ἀνθρώπων θὰ ἦτο ὁμοιόμορφος σχεδόν, διότι οὗτοι θὰ περιωρίζοντο εἰς ὁλίγους μόνον τρόπους διαγωγῆς, ἀναλόγους πρὸς τοὺς ὁρους τοῦ φυσικοῦ περιέχοντος, ὑπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἔζων. Τοῦναντίον διὰ τῆς γλώσσης αἱ ἐκδηλώσεις αὐτῶν καθίστανται σχεδὸν ἄπειροι καὶ εἰδικώτερον τόσαι περίπου, ὅσαι αἱ ἐκδηλώσεις ἐκάστου ἀτόμου πολλαπλασιαζόμεναι ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν τὸν δηλοῦντα τὰ ἀνήκοντα εἰς ἕκαστον λαὸν μέλη, προκειμένου περὶ ἐνὸς ἔθνους, ἢ τὴν ἀνθρωπότητα γενικῶς.

Ἐκ τῶν γλωσσικῶν ἰδίᾳ ἀντιδράσεων καὶ τῆς διαφοροποιήσεως, τὴν ὁποίαν ἐπιφέρουν αὗται, ἔχουν προκύψει αἱ ποικίλαι ιδιότητες, αἵτινες ἀποδίδονται εἰς τὴν προσωπικότητα ὑφ' ἐκάστου λαοῦ. Οἱ ψυχολόγοι Allport καὶ Olbert εὗρον 17953 λέξεις ἢ φράσεις χαρακτηριζούσας τὴν προσωπικότητα εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλώσσαν. Παρ' ἡμῖν δὲν ἔχει γίνεαι τοιαύτη ἔρευνα, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι εἰς πολλὰς χιλιάδας θὰ ἀνέρχονται αἱ λέξεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης αἱ δηλοῦσαι ιδιότητος τῆς προσωπικότητος.

Τὴν σημασίαν τέλος τῆς γλώσσης διὰ τὴν ὁργάνωσιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς ἀτομικῆς πτυχῆς τῆς γλώσσης καὶ τῆς προσωπικότητος ἀντιλαμβάνεται τις ἐξετάζων μετὰ προσοχῆς τὴν διαγωγὴν τῶν ἀτόμων, αἵτινα ἀπώλεσαν ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει τὴν δεξιότητα τῆς ἀκοῆς κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτῶν ἡλικίαν ἢ μετὰ ταῦτα. Τὰ πρόσωπα ταῦτα ἔνεκα τῆς ἀδυναμίας των νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὸν προφορικὸν λόγον τῶν ἄλλων ἐξελίσσουν συνήθως ἰδιόρρυθμον γλωσσικὴν διαγωγὴν καὶ ἰδιόρρυθμα γνωρίσματα τῆς προσωπικότητος, τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς δὲν θὰ παρουσίαζον, ἂν ἡ αἴσθησις τῆς ἀκοῆς ἐλειτούργει παρ' αὐτοῖς ὁμαλῶς².

1. Καὶ ἡ γλῶσσα ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀκολουθεῖ τὰ τρία γνωστὰ στάδια τῆς γενικῆς ἀδιαφοροποιήτου ἐνεργείας, τῆς διαφοροποιήσεως καὶ τῆς ὁλοκληρώσεως.

2. Ὁ Γάλλος F. de Saussure (Cours de linguistique générale, Paris, 1922), διέκρινε τὰς τρεῖς πτυχὰς τῆς γλώσσης διὰ τῶν ὀρων langage, langue καὶ parole.

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΓΟΗΤΡΟΝ

Λέγοντες γλωσσικὸν γόητρον ἐννοοῦμεν τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν περι-
κλείει ἡ γλῶσσα ὠρισμένων ἀτόμων ἢ λαῶν νὰ ἀσκῇ ἐπίδρασιν μικρὰν ἢ
μεγάλην ἐπὶ τῆς γλώσσης ἄλλων ἀτόμων ἢ λαῶν. Παλαιότερον ἐπιστεῦετο,
ὅτι πᾶσα μεταβολὴ ἐπερχομένη εἰς τὴν γλῶσσαν εἶχεν ὁμαδικὴν τὴν προέ-
λευσιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν συνετελεῖτο ἀσυνειδήτως καὶ μηχανικῶς. Ἡ
ἰδέα αὕτη προέκυψε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἦτο σύμφωνος πρὸς
τὸ θετικιστικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Σήμε-
ρον ἀντιθέτως κρατεῖ ἡ πεποιθήσις, ὅτι οἱ νεωτερισμοὶ ἐν τῇ γλώσσῃ εἶναι
κατ' ἀρχὰς ἀτομικῆς φύσεως καὶ μετὰ ταῦτα καθίστανται κοινοὶ διὰ τῆς
υἱοθετήσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς κοινωνίας. Τοῦτο δὲ δὲν
συμβαίνει μόνον προκειμένου περὶ γλώσσης, ἀλλὰ καὶ περὶ οἰουδὴποτε ἄλλου
φαινομένου, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν ὁμαδικόν, ὥς εἶναι τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα,
αἱ λαϊκαὶ παραδόσεις, τὰ δημῶδη ἔσματα, ὁ τρόπος τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ,
κ.λ. Πάντα ἐπομένως τὰ ὁμαδικὰ φαινόμενα εἶναι ἐν ἀρχῇ συνειδητὰ ἢ ἐκού-
σια καὶ μετὰ ταῦτα ἐπαναλαμβάνονται κατ' ἔθος. Ἡ ἐκμάθησις ὁμως αὐτῶν
ὑπὸ τῶν νέων μελῶν τῆς κοινωνίας ἀπαιτεῖ συνειδητὴν ἐν πολλοῖς ἐνέργειαν,
ἥτις ἐπανερχεται, ὁσάκις τὰ άτομα εὗρεθοῦν πρὸ δυσχερῶν καταστάσεων ἐν
τῇ ἐπαναλήψει τῶν κατ' ἔθος ἐνεργειῶν αὐτῶν. Οὕτω τὴν γλῶσσαν οἱ παῖδες
μανθάνουν καταβάλλοντες συνειδητὴν μέχρι τινὸς πρὸς τοῦτο ἐνέργειαν, ὅταν
δὲ γίνουν ἀτόχοι αὐτῆς, τὴν χρησιμοποιοῦν κατ' ἔξιν, ἥτοι ἄνευ συμμετο-
χῆς τῆς συνειδήσεως. Ὅσάκις ὁμως θελήσουν οὗτοι νὰ ἐκφράσουν τι τὸ
σημαντικὸν προφορικῶς ἢ γραπτῶς, ἡ προσοχὴ αὐτῶν στρέφεται ἀμέριστος
πρὸς ἐκάστην λέξιν ἢ φράσιν, τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ χρησιμοποιήσουν.

Ἡ γλῶσσα ἐδημιουργήθη, ὠργανώθη καὶ ἐξελιχθῇ περαιτέρω διὰ τῆς
συμβολῆς μεμονωμένων ἀτόμων, τῶν ὁποίων αἱ ἐπινοήσεις καθίσταντο διὰ
τῆς παρόδου τοῦ χρόνου κοιναὶ εἰς ὁμάδα ἀνθρώπων. Ὡς τὰ δημῶδη ἔσματα
δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι εἶναι δημιουργήματα ὅλου τοῦ λαοῦ, ὅστις
ἐψάλεν ἢ ψάλλει αὐτά, ἀλλὰ ἀγνώστων ποιητῶν, οὕτως εἴμεθα ἠναγκασμένοι
νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αἱ ποικίλαι ἐκδηλώσεις, αἵτινες συνιστοῦν τὴν γλῶσσαν,
εἶναι προϊόντα πολυαριθμῶν μεμονωμένων ἀτόμων ἀνηκόντων εἰς σειρὰν
πολλῶν γενεῶν. Καὶ αἱ ποικίλαι δὲ μεταβολαί, αἵτινες παρατηρήθησαν εἰς τὸ
παρελθόν ἢ παρατηροῦνται νῦν εἰς ἐκάστην γλῶσσαν, ὀφείλονται εἰς υἱοθέ-
τησιν, ὅχι ἐπινοήσιν, αὐτῶν ὑπὸ τῆς ὁμάδος. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς
ἔγκειται ἡ συμβολὴ τῆς ὁμάδος εἰς τὴν περαιτέρω ἀνέλιξιν τῆς γλώσσης,
διότι ἂν ἡ ἐπιφερομένη εἰς τὴν γλῶσσαν μεταβολὴ δὲν ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ
τῶν ἄλλων, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ οὕτως.

Εἶναι δὲ φυσικὸν νὰ δεχθῇ τις, ὅτι οἱ εἰσαγόμενοι ἐκάστοτε εἰς τὴν

γλώσσαν νεωτερισμοὶ ὑπὸ τῶν διαφόρων ἀτόμων τότε γίνονται δεκτοὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων, ὅταν ταῦτα ἔχουν κύρως τι μεταξὺ τῶν προσώπων, τὰ ὅποια συναναστρέφονται, οἱ δὲ νεωτερισμοὶ εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν ἐν γένει ἐν τῇ κοινωνίᾳ γλωσσικὸν αἶσθημα. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἔχει μεγάλην σημασίαν ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως, διότι δεικνύει, ὅτι τὰ ἀποτελοῦντα κοινωνίαν τινὰ ἄτομα δὲν εἶναι ἀγέλη κινουμένη τυφλῶς πρὸς ποικίλας κατευθύνσεις, ἀλλὰ πρόσωπα σκεπτόμενα καὶ δυνάμενα νὰ ἀναγνωρίζουν ἀξίας εἰς τοὺς ἔχοντας ταύτην καὶ νὰ διακρίνουν τὸ πρέπον τοῦ μὴ πρέποντος. Βεβαίως δὲν ἀποκλείεται καὶ τὸ γεγονός νὰ ὀφείλωνται οἱ νεωτερισμοὶ εἰς ἄτομα στερούμενα κύρους, ὥς εἶναι τὰ καθυστερημένα νοητικῶς ἢ οἱ παῖδες, οὐχ ἥτιον ὅμως ὁ κανὼν εἶναι, ὅτι οὗτοι ὀφείλονται εἰς τὰ ἀπολαύοντα τιμῆς τινος μεταξὺ τῶν ἄλλων ἢ ὅτι θεωροῦνται καλύτερον ἐξυπηρετοῦντες τὰς γλωσσικὰς ἀνάγκας τοῦ κοινοῦ. Ἐνταῦθα δὲ δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ γλώσσα ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς δὲν ἀκολουθεῖ λογικοὺς κανόνας, ἀλλὰ μᾶλλον ἀντανακλᾷ τὴν συναισθηματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν πλευρὰν τῆς ψυχῆς. Αὕτη, ὥς ἐκ τούτου, ἔχει τὰς ρίζας της περισσότερο εἰς τὸ ὑποσυνείδητον¹, τὸ παιδικὸν καὶ ποιητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἢ εἰς τὸ συνειδητὸν καὶ λογικόν. Ἐπομένως ἡ γλώσσα καὶ πᾶσα μεταβολὴ αὐτῆς δεόν νὰ ἐρμηνεύεται διὰ τῆς ψυχολογίας μᾶλλον ἢ διὰ τῆς λογικῆς.

Σήμερον διαρκῶς εἰσρέουν εἰς ἑκάστην γλώσσαν νεωτερισμοὶ προερχόμενοι ἰδίᾳ ἐξ ἀτόμων μεγάλου κύρους. Ἐννοοῦμεν τὰς ἀνακαλύψεις εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὴν βιολογίαν, τὴν ἱατρικὴν, τὴν χημείαν, τὴν φυσικὴν καὶ τὰ ἐπινοούμενα σύμβολα πρὸς δήλωσιν αὐτῶν, ἅτινα ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος τῶν δι' αὐτῶν ἀπεικονιζομένων πραγμάτων καὶ τῆς τελειότητος τῶν μέσων τῆς ὁμαδικῆς ἐπικοινωνίας, καθίστανται γνωστὰ ἐντὸς βραχείου χρόνου εἰς ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλώσσαν, ὥς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς, ἐπολιτογραφήθησαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας πλείστοι ὅσοι ὅροι προελθόντες ἐξ ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων ἢ ἄλλων ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς. Ἐκ τούτων οἱ ξένοι ἢ ἀπεδόθησαν δι' ἑλληνικῶν λέξεων ἢ υἱοθετήθησαν, ὥς εἶχον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι δυστυχῶς ἐνίοτε ἀναπόφευκτον, διότι λέξεις τινὲς ἔχουν τοιαύτην ἔννοιαν εἰς τὴν ξένην γλώσσαν, ὥστε εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἀποδοθοῦν εἰς ἄλλην. Ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς τὴν χρῆσιν τῶν ἀγγλικῶν ὄρων κατὰ τοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας, ὥς καὶ τοῦ ὅρου τῆς αὐτῆς γλώσσης *gentleman*, ὅστις υἱοθετήθη, ὥς ἔχει, ὑφ' ὧν σχεδὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Ἐν γένει ἡ ἐξέλιξις τοῦ πολιτισμοῦ, ἥτις κατὰ κανόνα ὀφείλεται εἰς τὰ ἱκανὰ μέλη τῆς κοινωνίας, ἀπαιτεῖ τὴν ἐπινόησιν νέων ὄρων πρὸς ἔκφρασιν τῶν πνευματικῶν κατακτήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς ἔκφρασιν, λ.χ., τῶν

1. Περί τούτου πρβλ. καὶ ἀνωτέρω τὴν σ. 571.

ἐπιδιώξων τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν ἐπενοήθησαν πλεῖστοι ὅσοι νέοι ὄροι, οὔτινες παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν μετεχόντων αὐτῶν λαῶν. Εἰς μόνην δὲ τὴν κινεζικὴν γλῶσσαν εἰσήχθησαν ἑκατοντάδες νέων γραπτῶν συμβόλων πρὸς ἀπεικόνισιν τῶν ἐννοιῶν τούτων.

Καὶ προκειμένου περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς γλώσσης γενικῶς λαοῦ τινος ἐπὶ ἄλλης θὰ ἀναζητήσωμεν τὴν αἰτίαν αὐτῆς εἰς τὸ γόητρον τοῦ ὁμιλοῦντος αὐτὴν λαοῦ ἢ τὸ γόητρον, τὸ ὁποῖον περικλείει αὐτὴ αὕτη ἡ γλῶσσα. Ἡ ἱστορία, ὥς καὶ ἡ σύγχρονος ἐποχή, παρέχει ἡμῖν πλεῖστα ὅσα παραδείγματα, καθ' ἃ ἡ γλῶσσα λαῶν ἢ μεμονωμένων ἀτόμων ἐγένετο πρότυπον εἰς ἄλλους λαοὺς ἢ ἄλλα ἄτομα.

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἡ ἀττικὴ διάλεκτος ἔνεκα τῆς καλλιιεργείας αὐτῆς ὑπὸ μεγάλων ἀνδρῶν καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ, ὅστις ὠμίλει ταύτην, εἶχεν ἀποκτήσει μέγα γόητρον μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡ τιμὴ δέ, τῆς ὁποίας ἐτύγχανεν αὕτη, κατὰ περιεργον τρόπον, ἠξήθη μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 404 π.Χ. ἦταν τῶν Ἀθηναίων, ὅτε ἤρχισεν ἡ ἐπικράτησις αὐτῆς μεταξὺ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν φύλων καὶ κατόπιν διὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου διεδόθη εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὸ γόητρον ἐπίσης τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ἢ μᾶλλον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὀφείλεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ λατινικὴ γλῶσσα δὲν κατώρθωσε νὰ διαδοθῇ ἐν Ἑλλάδι, ὥς συνέβη εἰς πολλοὺς ἄλλους ὑποτεταγμένους εἰς τὴν Ρώμην λαοὺς. Ἀντιθέτως ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὥς κύμα εἰσέρευσεν εἰς τὴν λατινικὴν δανείσασα εἰς αὐτὴν λέξεις, ὥς εἶχον ἢ διὰ μεταφράσεως αὐτῶν, συντάξεις, ὕφος. Βραδύτερον τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἐπανελήφθη ἔνεκα τοῦ γόητρον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκτήσει ἐν τῷ μεταξὺ ἡ λατινικὴ γλῶσσα· οὕτως οἱ γερμανικοὶ λαοί, οὔτινες εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν, ἔνεκα τοῦ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ τῶν ὑποδουλωθέντων ἐδέχθησαν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Εἰς τὰς περιφερείας ὅμως τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἐπιδρομεῖς ἦσαν πολυάριθμοι ἢ κατέστρεψαν τὸν πρότερον πολιτισμὸν καὶ τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμόν, ὥς λ.χ., εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ρηνανίαν, ἐπεκράτησεν ἡ γλῶσσα τῶν ἐπιδρομῶν.

Καὶ αἱ μεγάλαι γραφαὶ γλῶσσαι περαιτέρω εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον δημιουργήματα ἐξεχόντων συγγραφέων. Τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, λ.χ., ἀνύψωσαν εἰς γλῶσσαν περιωπῆς ὁ Κικέρων ἰδίᾳ καὶ ὁ Βιργίλιος, τὴν Ἀγγλικὴν ὁ Schakespeare, τὴν Γερμανικὴν ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Götthe, τὴν δὲ Γαλλικὴν οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς τοῦ 17ου αἰῶνος. Ὁ Δάντης δέ, ὁ Πετράρχης καὶ ὁ Βοκκάκιος ἀνήγαγον διὰ τοῦ κύρους αὐτῶν τὴν φλωρεντιανὴν διάλεκτον εἰς γλωσσικὸν ὄργανον τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ παρασκευάσαντες ἐν ταυτῷ διὰ τῆς γλώσσης τὸ ἰταλικὸν ἔθνος. Ὁ Δάντης κατ' ἐξοχὴν ἀνήλλαξε τὴν ἰταλικὴν τῶν ἐπιδράσεων τῆς γαλλικῆς γλώσσης καὶ ἀνύψωσε τὴν γλῶσσαν τῆς πατρίδος του εἰς τοιοῦτον ἐπίπεδον, ὥστε νὰ καταστή ἱκανὴ νὰ ἐκφράσῃ ὅλας

τὰς ἐννοίας, αἵτινες ἐπεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ἀνανεώσεως τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν κινήσεως, ἥτοι τῆς Ἀναγεννήσεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα ἀπέκτησε μέγα γόητρον, διὸ πολλοὶ εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι ἐδανείσθησαν λέξεις καὶ φράσεις ἐξ αὐτῆς ¹.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς μεταβολὰς τὰς ἐπερχομένας εἰς τὴν γλῶσσαν ἐνδιαφέροντα ἀπὸ ψυχολογικῆς ἰδίᾳ ἀπόψεως εἶναι τὰ ἑξῆς σημεῖα :

1. Ἡ γλῶσσα σύγκεται ἐκ δύο στοιχείων τὸ ἐν εἶναι τὸ φυσικὸν ἢ φυσιολογικὸν συνιστάμενον εἰς τοὺς ὑπὸ διαφόρων ὁργάνων τοῦ σώματος παραγομένους ἤχους ². Τοῦτο, ὥς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, μεταβάλλεται κατὰ τοὺς νόμους, οἵτινες ὀρίζουν τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Τὸ δεύτερον εἶναι τὸ ψυχολογικὸν στοιχεῖον τῆς γλώσσης, ἡ ἐννοία, ἡ ὁποία εἶναι προῖον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀντανακλᾷ πάσας τὰς ὀψεις αὐτῆς. Ὡς δὲ συμβαίνει προκειμένου περὶ σώματος καὶ ψυχῆς, ἅτινα εἶναι οὐσίαι εὐρισκόμεναι εἰς σχέσιν ἀλληλεπιδράσεως εἰς τὸν ἀνθρώπον, τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται καὶ μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων, ἐκ τῶν ὁποίων σύγκεται ἡ γλῶσσα. Ὅσον ἀφορᾷ ὁμως εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ ὕλικου στοιχείου δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι αὕτη οὐδέποτε εἶναι παντελῶς ἀπηλλαγμένη τῆς ἐπιδράσεως τοῦ νοῦ τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα εἰσήγαγον τὴν μεταβολήν ³. Αἱ δὲ μεταβολαὶ τοῦ ψυχολογικοῦ στοιχείου προέρχονται μὲν ἐκ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ἀσκοῦν καὶ ποιὰν τινα ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ὕλικου ⁴. Ἐξαιρέσιν ἰσως ἀποτελοῦν αἱ μεταβολαὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων. Ὡς γνωστόν, αὗται εἶναι τριττῆς φύσεως, ἥτοι ἐπέκτασις τῆς ἐννοίας, περιορισμὸς αὐτῆς, μεταφορά, καὶ παραμένουν καθαρῶς ψυχολογικαί. Τὰ ρητορικά, ἢ μᾶλλον ποιητικὰ σχήματα, ὥς εἶναι ἡ μεταφορά, ἡ συνεκδοχή, ἡ μετωνυμία, ἡ ὑπερβολή, ἡ λιτότης, ὁ πλεονασμός, ἡ κατάχρησις, ἡ προσωποποιΐα, ὁ εὐφημισμὸς, ἡ εἰρωνεία, καὶ ἄλλα, ἅτινα περικλείουν σημασιολογικὴν μεταβολήν, εἶναι προῖοντα τῆς ψυχῆς ὀριζόμενα ὑπὸ ψυχολογικῶν, οὐχὶ φυσικῶν, νόμων.

2. Ἐλέχθη ἄλλαχού, ὅτι αἱ μεταβολαὶ τῆς γλώσσης δὲν ὀρίζονται ὑπὸ

1. Περὶ γλωσσικοῦ γόητρον πρβλ. καὶ *Encyclopedia of Psychology* (Ph. L. Harriman, editor). New York: Philosophical Library, 1946, pp. 861-863.

2. Τελευταίως ψυχολόγοι τινὲς ἀνευρίσκουν ἐννοίας λέξεων προελθούσας ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἤχου, δι' οὗ δηλοῦνται, ἂν καὶ γενικῶς ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι δὲν ὑφίσταται σύνδεσμος τοιοῦτος μεταξὺ ἤχου λέξεως καὶ ἐννοίας αὐτῆς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο καλεῖται φωνητικὸς συμβολισμὸς.

3. Πρβλ., λ.χ., τὴν μεταβολὴν τοῦ φωνητικοῦ στοιχείου μονοσυλλάβων λέξεων εἰς τινὰς γλώσσας, εἰς τὰς ὁποίας αἰτία μεταβολῆς εἶναι ὁ βραχὺς ἤχος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ νοῦ νὰ συλλάβῃ εὐκρινῶς αὐτὰς προφερομένας.

4. Πρβλ. ἰδίᾳ τὰς ἀναλογικὰς λεγομένας μεταβολάς, αἵτινες εἶναι ψυχολογικαὶ τὴν προέλευσιν καὶ παρατηροῦνται συνήθως εἰς τοὺς μετασχηματισμοὺς τῶν κατὰ λέξεων.

λογικῶν κανόνων, ἀλλ' ἐρμηνεύονται ἐπὶ τῇ βάσει ψυχολογικῶν νόμων. Οἱ νόμοι ὅμως οὗτοι δὲν δύνανται νὰ βοηθήσουν εἰς πρόβλεψιν περὶ ἐνδεχομένων μεταβολῶν μετὰ τῆς πιθανότητος, μετὰ τῆς ὁποίας προβλέπομεν μεταβολὰς εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν ἐκ τῶν προτέρων περὶ τῶν παραγόντων, οἵτινες ἀνακύπτοντες εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων μεθ' ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον θὰ προκαλέσουν τὴν μεταβολήν. Ἀκόμη καὶ προκειμένου περὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ ὕλικου στοιχείου τοῦτο εἶναι δυσχερέστατον, διότι, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἀμέτοχος τῶν μεταβολῶν αὐτοῦ.

3. Ἡ γλῶσσα εἶναι ὅψις τῆς διαγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις καὶ εἰς ὁλοκληρώσειν τῆς προσωπικότητος συντελεῖ καὶ αὕτη καθ' ἑαυτὴν ὀργανοῦται καὶ ἀκραιολογεῖται κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς λειτουργικῆς αὐτονομίας. Ὅθεν αὕτη ἀποτελεῖ ὀργανικὸν καὶ ἀρμονικὸν ὅλον ἀποτελούμενον ἐκ διαφόρων μερῶν, ἅτινα εὐρίσκονται εἰς στενὸν σύνδεσμον πρὸς αὐτό. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐκάστη παρατηρουμένη εἰς τὴν γλῶσσαν μεταβολή, ἥτις βεβαίως ἀναφέρεται εἰς μέρος αὐτῆς, ἔχει ἀπήχησιν ἐπὶ τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἐπὶ ἐκάστου μέρους αὐτοῦ. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἡ μεταβολὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ ὅλον γλωσσικὸν αἶσθημα, διότι αὕτη ἀπορρέει ἐκ τοῦ νοῦ τῶν ἐπιφερόντων τὰς μεταβολὰς ατόμων, ὅστις καὶ περι-κλείει ἐν ἑαυτῷ ὁλόκληρον τὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν γλῶσσαν, καὶ τοῦτο χρησιμοποιεῖ εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀποχρώσεις πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἐν αὐτῷ συμβαινόντων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ μεταβολὴ εἶναι νεωτερισμὸς μὴ ὑπάρχων μέχρι τοῦδε καὶ ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα εἶναι ὀργανικὸν ὅλον, αὕτη ἀναγκαίως συνεπάγεται νέας μεταβολὰς εἰς τὴν ὅλην ἀρχιτεκτονικὴν τῆς γλώσσης. Ὡς δηλαδὴ ἐκάστη νέα ἐμπειρία προκαλεῖ μικρὰν ἢ μεγάλην μεταβολὴν εἰς τὴν ὅλην προσωπικότητα, οὕτω καὶ πᾶσα μεταβολὴ εἰς ὅψιν τινὰ τῆς γλώσσης ἔχει ὡς ἐπακολούθημα τροποποιήσιν ἄλλων ὅψεων αὐτῆς.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ

Ἡ γλῶσσα τοῦ παιδὸς καὶ καθ' ἐξοχὴν ἡ πορεία, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ οὗτος ἐν τῇ ἐκμαθήσει τῆς γλώσσης τῶν γονέων του, παρουσιάζει μέγα διαφέρον ἀπὸ ψυχολογικῆς καὶ γλωσσολογικῆς ἀπόψεως. Καὶ ἀπὸ ψυχολογικῆς μὲν, ἐπειδὴ κυρίως ἡ ἐξέλιξις τῆς γλώσσης ἀφ' ἐνὸς μὲν ἔχει ὡς ἐπακολούθημα ἀνάλογον ἀνάπτυξιν πολλῶν ἄλλων ἱκανότητων τοῦ παιδὸς ἢ εἶναι ἀποτέλεσμα ὠριμάσεως αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὀρίζεται ὑπὸ ἀρχῶν ἀνευρισκομένων ἐν λειτουργίᾳ καὶ εἰς ἄλλας ὅψεις τῆς καθόλου διαγωγῆς αὐτοῦ. Τὰ τρία στάδια, λ.χ., ἥτοι τὸ τῆς γενικῆς ἀδιαφοροποιήτου ἐνεργείας, τὸ τῆς διαφοροποιήσεως καὶ τὸ τῆς ὁλοκληρώσεως, διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται ἡ

ἀντίληψις, ἡ συγκίνησις, ἡ κλίσις καὶ τὸ διαφέρον, κ.λ., ἀκολουθεῖ καὶ ἡ γλῶσσα ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς. Πλὴν τούτου καὶ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν πολλῶν ἄλλων δεξιοτήτων ἡ ὀργάνων τοῦ σώματος, παρατηρεῖται ἐμφάνισις νέων γνωρισμάτων, ὡς εἶναι αἱ νέαι λέξεις, τὰς ὁποίας προσθέτει εἰς τὸ λεξιλόγιόν του ὁ παῖς, ἡ ἐξαφάνισις παλαιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀναφέρῃ τὴν ἐγκατάλειψιν πολλῶν ἐκ τῶν πρώτων φθόγγων τῶν προφερομένων ἐξ ἀντανακλάσεως ὑπὸ τοῦ βρέφους, καὶ ἄλλα. Ἀπὸ γλωσσολογικῆς δὲ ἀπόψεως, ἐπειδὴ ἡ σπουδὴ τῆς παιδικῆς γλώσσης βοηθεῖ μέχρι τινὸς εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ τις γνώμην περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς κατόπιν ἐξελίξεως τῆς γλώσσης τοῦ ἀνθρώπου. Σπουδαῖον, π.χ., ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς εἶναι τὸ πόρισμα τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν, ὅτι ὁ παῖς κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας ἀπὸ τῆς γεννήσεως προφέρει ἀντανακλαστικῶς φθόγγους ἀνευρισκομένους εἰς σειρὰν ὅλην γλωσσῶν, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι τὰ γλωσσικὰ αὐτοῦ ὄργανα εἶναι κατάλληλα διὰ τὴν ἐκμάθησιν οἰασδήποτε ἀνθρωπίνης γλώσσης. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἐπαλήθευσιν τῶν ἥδη κατὰ τὸ 1862 λεχθέντων ὑπὸ τοῦ Max Müller, ὅτι αἱ ἔρευναι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης ἐκτείνονται πέραν τοῦ πεδίου τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς φιλολογίας καὶ ἀπαιτοῦν διὰ τὴν ὀρθὴν τοποθέτησίν των τελείαν γνῶσιν τῶν προβλημάτων τῆς ψυχολογίας.

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἔχουν διεξαχθῇ πολυπληθεῖς ἔρευναι περὶ τῆς παιδικῆς γλώσσης, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ, ὅτι αὐταὶ δίδουν πλήρη εἰκόνα περὶ αὐτῆς ἢ ὅτι ἐρμηνεύουν πάντα τὰ κατ' αὐτὴν ὁρθῶς. Εἰς τοῦτο ἔχει συντελέσει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι φαινόμενον πολυσύνθετον, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δυσχεραίνει μεγάλως τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ ὡς ὅλου, καὶ εὐρίσκεται εἰς στενὴν σχέσιν μετ' ἄλλων ὅψεων τῆς διαγωγῆς, ὅπερ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀπομόνωσιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν μόρφωσιν ἀσφαλούς γνώμης περὶ πολλῶν ἐκδηλώσεων αὐτῆς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον δυσχεραίνει ἔτι μᾶλλον τὸ γεγονός, ὅτι μεταξὺ τῶν ποικίλων ἐκφάνσεων τῆς γλώσσης, ὡς εἶναι ἡ χρῆσις ἐρωτήσεων, ἀντωνυμιῶν, ἐπιθέτων, χρόνων παρφημένων ἢ δηλούντων μελλούσας ἐνεργείας, συνδέσμων, παρατακτικῶν καὶ ὑποτακτικῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ τοῦ παιδὸς χρησιμοποιουμένων λέξεων, ἡ συχνότης ἐν τῇ χρήσει διαφόρων τύπων, κ.λ., ὑπάρχει ἀλληλεξάρτησις μεγάλου συνήθως βαθμοῦ. Περαιτέρω ὑπάρχουν ὅψεις ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει τοῦ παιδός, αἵτινες δὲν εἶναι ἀκόμη γνωσταὶ ἢ περὶ τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει σαφὴς ἀντίληψις. Ἐκ τούτων θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀναφέρῃ τὴν σημασίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης κατὰ τὸ προσχολικὸν στάδιον διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς πρώτης ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, τὴν σχέσιν, ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τοῦ παιδὸς λέξεων καὶ τῶν τύπων, τοὺς ὁποίους συνήθως περιέχει ὁ λόγος αὐτοῦ, κ.λ. Παρὰ ταῦτα ὅμως εἶναι γεγονός, ὅτι ἔχουν ἐρευνηθῇ μέχρι τοῦδε πλείσται ὅσαι ὅψεις τῆς γλωσσικῆς

διαγωγῆς τοῦ παιδὸς καὶ ἔχουν ἔλθει εἰς φῶς πορίσματα κύρους περὶ αὐτῶν. Ἐκ τούτων αἱ τὰ μάλιστα ἐρευνηθεῖσαι εἶναι αἱ κάτωθι : Ἡ κραυγὴ τῆς γεννήσεως. Αἱ κραυγαὶ τοῦ βρέφους κατὰ τὰς πρώτας τριάκοντα ἡμέρας ἀπὸ τῆς γεννήσεως. Ἡ γλώσσα τοῦ βρέφους ἐν γένει. Ἡ γλώσσα τῶν παίδων κατὰ τὸ τρίτον, τέταρτον καὶ πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἡ διγλωσσία. Ἐννοιαὶ καὶ γλωσσικὴ ἐξέλιξις τοῦ παιδός. Ἐξέλιξις τῆς γλώσσης τῶν μονογενῶν διδύμων. Ἐξέλιξις τῆς γλώσσης τῶν μονογενῶν παίδων. Ἡ ἐξέλιξις τῆς γλώσσης τῶν ἀρρένων καὶ θηλέων κατὰ τὰ διάφορα στάδια. Γλώσσα καὶ προσωπικότης τοῦ παιδός. Γλώσσα καὶ σκέψις τοῦ παιδός. Τὸ λεξιλόγιον τοῦ παιδός κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ἐξέλιξις τῆς ἱκανότητος χρησιμοποίησεως φράσεων. Ὁ διάλογος μεταξὺ τῶν παίδων. Ἡ χρῆσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου κατὰ τὰ προσχολικὰ ἰδίᾳ ἔτη. Στάδια τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως κατὰ τὴν προσχολικὴν ἡλικίαν. Ἡ κατανόησις τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων καὶ ἡ ἐξέλιξις αὐτῆς. Ὁ ἐγωκεντρισμὸς εἰς τὴν γλώσσαν τοῦ παιδός. Κοινωνικὴ ὄψις τῆς παιδικῆς γλώσσης. Ἀλληλεξάρτησις ὅψεων τῆς γλωσσικῆς διαγωγῆς τοῦ παιδός. Σχέσις τῆς ἐξελίξεως διαφόρων ὅψεων τῆς γλώσσης πρὸς τὴν ἐξέλιξιν ἄλλων ὅψεων τῆς καθόλου διαγωγῆς τοῦ παιδός. Γλωσσικὴ ἐξέλιξις καὶ ἀτομικαὶ διαφοραί. Σχέσις νοημοσύνης καὶ γλώσσης τοῦ παιδός. Ἐπίδρασις διαφόρων παραγόντων τοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως. Ἐξέλιξις τῆς ἀναγνώσεως, ὀρθογραφικῆς δεξιότητος, τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ παιδός. Παθολογία τοῦ παιδικοῦ λόγου. Ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις τυφλῶν, κωφαλάων, κ.λ. Ἐξέλιξις τῆς ἱκανότητος τοῦ παιδός πρὸς χρῆσιν φράσεων ἐν τῷ λόγῳ. Γλωσσικὰ διαφέροντα τῶν παίδων. Ἡ μίμησις εἰς τὴν γλώσσαν τοῦ παιδός. Φωνητικὸς συμβολισμὸς. Ἡ ἐπανάληψις ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ, καὶ ἄλλα.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἐγείρουν μὲν ἀμέριστον τὸ διαφέρον τοῦ ψυχολόγου, ἀλλὰ μόνον ὀλίγα ἐξ αὐτῶν τὸ τοῦ γλωσσολόγου. Ἐκ τούτων ὅλως ἰδιαιτέρως σημειοῦμεν τὸ πρόβλημα τῆς ὅλης γλωσσικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδός ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρις ἰδίᾳ τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ σχολεῖον, διότι νομίζεται ὑπὸ πολλῶν, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς γλώσσης τοῦ παιδός κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀντικατοπτρίζει μέχρι τινὸς τὴν μακρὰν περίοδον, ἣτις ἀπητήθη πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον θὰ διεξέλθωμεν δι' ὀλίγων τὰ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην.

Πρώτη ἀρχὴ τῆς γλώσσης τοῦ παιδός θεωρεῖται ἡ κραυγὴ, τὴν ὁποίαν ἐκβάλλει οὗτος κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον¹. Ἐκτοτε, καὶ διὰ καὶ κατὰ τοὺς δύο πρώτους περίπου μῆνας ἀπὸ τῆς γεννήσεως, ἡ γλώσσα τοῦ βρέφους συνίσταται ἐξ ἀνάρθρων κραυγῶν, αἵτινες εἶναι ἀντανακλαστικῆς

1. Περὶ τῆς σημασίας τῆς κραυγῆς τῆς γεννήσεως περὶ Ν. Μελανίτου, Ἡ διγλωσσία ἀπὸ ψυχολογικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως, ἐνθ' ἀν., σ. 400.

φύσεως, ἥτοι προϊόντα ποικίλων σωματικῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, εὐρίσκουσαι διέξοδον κατὰ τρόπον ἔντελῶς ἀκούσιον ἢ μηχανικὸν εἰς τὴν κίνησιν ὠρισμένων φωνητικῶν ὀργάνων. Τοιουτοτρόπως ὁ παῖς οὐδεμίαν συνείδησιν ἔχει τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ταύτης, πολλῶ δὲ ὀλιγώτερον τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν εἶναι πιθανὸν νὰ ἔχουν αἱ κραυγαὶ αὐτοῦ εἰς τοὺς ἄλλους. Παρὰ ταῦτα ὅμως αἱ κραυγαὶ τῶν νεογεννῆτων παιδῶν δὲν εἶναι ὅλως ἐστερημέναι ἐννοίας τινός. Καὶ εἶναι μὲν ἐξηκριβωμένον, ὅτι αἱ κραυγαὶ αὗται εἶναι διάφοροι ἀπὸ βρέφους εἰς βρέφος, ἀλλ' ὅμως ὑπάρχει διαφοροποίησις αὐτῶν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτό. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ περὶ τὸν παῖδα, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἡ ἢ τροφός, κατορθώνουν νὰ διαγιγνώσκουν ἐπακριβῶς τὴν κραυγὴν, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ πείνης ἢ ἐκ πόνου ἢ ἐξ ὀργῆς ἢ ἐξ ἄλλης ἀνάγκης αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν χρόνον περίπου, κατὰ τὸν ὅποιον τὸ βρέφος συμπληρῶνει τὸν δευτέρου μηνῆ ἀπὸ τῆς γεννήσεως, ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις εἰσέρχεται εἰς ἕτερον στάδιον κατὰ πολὺ σπουδαιότερον τοῦ προηγουμένου. Κατ' αὐτὸ ὁ παῖς παρὰ τὰς κραυγὰς, τὰς ὁποίας ἐξακολουθεῖ ἐκβάλλων ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ὀργανικῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἄρχεται προφέρων ποικιλωτάτους φθόγγους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι εἶναι φωνήεντα, ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγοι σύμφωνα, ἐκ παρωθήσεως εἰς ἀγνώστους μὲν λόγους ὀφειλομένης, ἀλλ' ὅμως εὐρισκομένης ἐντὸς τοῦ ὀργανικοῦ συστήματος αὐτοῦ. Οἱ φθόγγοι οὗτοι εἶναι μεγάλης σημασίας ἀπὸ τε ψυχολογικῆς καὶ γλωσσολογικῆς ἀπόψεως, διότι δεικνύουν, ὅτι τὸ βρέφος προτοῦ ὑποστῇ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, εἶναι εἰς θέσιν νὰ προσαρμόσῃ τὸ φωνητικὸν αὐτοῦ σύστημα εἰς οἰονδήποτε γλωσσικὸν ὄργανον. Τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι βρέφος γονεῶν ἀνηκόντων εἰς οἰανδήποτε φυλὴν δύναται νὰ ἐκμάθῃ τὴν γλῶσσαν ξένου λαοῦ μετὰ τῆς εὐκολίας, μετὰ τῆς ὁποίας μαθαίνουν ταύτην καὶ οἱ ἀνήκοντες φυλετικῶς εἰς τὸν λαὸν τοῦτον παῖδες.

Μετὰ ταῦτα καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ βου περίπου μηνός, ἄρχεται νέον στάδιον ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει ἔντελῶς διάφορον τῶν δύο προηγουμένων. Τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν μίμησιν φωνητικῶν ἤχων παραγομένων ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ παιδός. Εἰδικώτερον, ὁ παῖς ᾠθούμενος ὑπὸ ἐσωτερικῶν αἰτίων προφέρει ὠρισμένους φωνητικούς ἤχους, τοὺς ὁποίους ἐν συνεχείᾳ ἐπαναλαμβάνει πολλάκις. Ἐκαστος δηλαδὴ ἤχος ἀποτελεῖ εἰς τὴν περίπτασιν ταύτην ἐρεθίσμα, ἡ ἀντίδρασις εἰς τὸ ὅποιον γίνεται δι' ἐπαναλήψεως ἢ μιμήσεως αὐτοῦ, τῆς ἀντιδράσεως ταύτης λαμβανούσης τὴν θέσιν νέου ἐρεθίσματος, κ.ο.κ. Μετὰ παρέλευσιν δὲ 3-4 μηνῶν περίπου ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τὸν παῖδα τῆς μιμήσεως τῶν ἑαυτοῦ ἤχων παρατηρεῖται εἰς αὐτὸν νέα πρόοδος, ἥτις συνίσταται εἰς τὴν ἐπανάληψιν φωνητικῶν ἤχων παραγομένων ὑπὸ τῶν ἐπιμελουμένων τῆς ἀνατροφῆς του προσώπων. Τὸ στάδιον τοῦτο ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν διαρ-

κεῖ, ὁ παῖς ἀσκεῖ τὰ γλωσσικά αὐτοῦ ὄργανα παρασκευάζων αὐτὰ διὰ νέα ἐπιτεύγματα, ὥς εἶναι ἡ προφορὰ λέξεων ὁλοκλήρων.

Τὸ στάδιον τοῦτο τῆς μιμήσεως ἀκολουθεῖ παραλλήλως ἡ κατανόησις τῆς σημασίας φωνητικῶν ἤχων ἢ λέξεων χρησιμοποιουμένων κατὰ τὰς πρὸς αὐτὸν ποικίλας ἐκδηλώσεις τῶν γονέων ἢ τῶν ἄλλων περὶ αὐτὸν προσώπων. Ἡ κατανόησις δ' αὕτη ἐμφανίζεται κατὰ μέσον ὅρον περὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ ἀποτελεῖ τὸ τέταρτον στάδιον ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει τοῦ παιδός. Οὗτος προβαίνει εἰς ποικίλας ἀντιδράσεις, γέλωτα, κλάμα, κίνησιν διαφόρων μερῶν τοῦ σώματος, κ.λ., ἐξ ὧν γίνεται καταφανές, ὅτι ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοιαν τῶν δηλουσῶν διάφορα πρόσωπα, ζῶα ἢ πράγματα, λέξεων, ἅτινα εἶναι συνδεδεμένα κατὰ τινα τρόπον μὲ τὸ εἶναι του, ἢ ἐν γένει φωνητικῶν ἤχων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔχει προσδοτῇ ἔννοιά τις. Εἰς τὴν περίπτωσιν, δηλαδή ταύτην ὁ παῖς ἔχει συνδέσει εἰς τὸν νοῦν του τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν λέξιν, ἥτις δηλοῖ αὐτό. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἱκανότητος ταύτης ἀπαιτεῖ μακρὰν ἀσκήσιν, διότι εἶναι πράγματι δυσχερὲς νὰ ἀντιληφθῇ ὁ παῖς τῆς ἡλικίας ταύτης, ὅτι παρὰ τὸ πρᾶγμα ὑπάρχει καὶ τὸ σύμβολον αὐτοῦ, ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ χρησιμοποιῇ τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ ἄλλου.

Πέμπτον στάδιον ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει εἶναι ἐκεῖνο, καθ' ὃ ὁ παῖς, συντελούσης πάντοτε τῆς μιμήσεως, προσφέρει ὁλοκλήρους λέξεις. Πότε ἀκριβῶς προσφέρουν οἱ παῖδες τὰς πρώτας λέξεις των δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ ἐπακριβῶς, διότι ὑπάρχει μεγάλη ποικιλία ἀτομικῶν διαφορῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὠρίμασιν τῆς ἱκανότητος ταύτης. Μετὰ τὸν ὄγδοον μῆνα ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἐπιτρέπεται νὰ ἀναμῆνῃ τις ἐκ τοῦ παιδὸς τὴν πρώτῃν του λέξιν, ἀλλ' ἡ πλειονότης αὐτῶν προσφέρει ταύτην μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἡλικίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δευτέρου ἔτους προσφέρουν οἱ πλεῖστοι τῶν παίδων τὰς πρώτας των λέξεις, αἱ ὁποῖαι συνήθως εἶναι μονοσύλλαβοι ἢ καὶ δισύλλαβοι, συγχρόνως δὲ μιμούμενοι τοὺς περὶ αὐτοὺς ἐπαναλαμβάνουν ποικίλους ἤχους προερχομένους ἐξ αὐτῶν ἀσκοῦντες οὕτω τὰ φωνητικά των ὄργανα καὶ αὐξάνουν τὸν ἀριθμὸν τῶν κατανοουμένων ὑπ' αὐτῶν λέξεων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομισθῇ, ὅτι ὁ παῖς ἀρθρώνει τὰς πρώτας λέξεις του τόσον εὐκρινῶς, ὥστε νὰ ἀναγνωρίξῃ ταύτας πᾶς, ὅστις ἀκούει αὐτὸν προφέροντα αὐτάς. Οἱ παῖδες κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην μᾶλλον ψελλίζουν ἢ προσφέρουν ὀρθῶς λέξεις. Ἡ μήτηρ καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα τῆς οἰκογενείας διακρίνουν τὰς λέξεις τοῦ παιδὸς καὶ ἀντιλαμβάνονται τὴν ἔννοιαν αὐτῶν, ἀλλ' ὁ τὸ πρῶτον πλησιάζων παιδί τινα συναντᾷ μεγάλας δυσκολίας εἰς τοῦτο. Ἡ D. McCarthy εἰς γενομένην ὑπ' αὐτῆς εἰδικὴν ἔρευναν διεπίστωσεν, ὅτι ἐκ τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ ὁ ἡλικίας 18 μηνῶν παῖς, μόνον 26 % περίπου ἀναγνωρίζονται ὑπὸ ξένου προσώπου, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡλικίαν τῶν 52 μηνῶν πᾶσα λέξις σχεδὸν προφερομένη ὑπὸ τοῦ παιδὸς

ἀναγνωρίζεται ὑφ' ὧν. Ὁ δὲ Μ. Κ. Smith εὗρεν¹, ὅτι ὁ παῖς κατὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ ἑνὸς ἔτους χρησιμοποιεῖ κατὰ μέσον ὄρον 3 λέξεις, κατὰ τὸν 15ον μῆνα 19, κατὰ τὸν 18ον μῆνα 22, κατὰ τὸν 21ον μῆνα 118, κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ δευτέρου ἔτους 272, τοῦ τρίτου 896, τοῦ τετάρτου 1540, τοῦ πέμπτου 2072 καὶ τοῦ ἕκτου 2562. Οἱ ἀριθμοὶ αὗτοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἀπόλυτον κύρος, δεδομένου ὄντος, ὅτι τὸ οἰκογενειακὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, εἰς τὸ ὁποῖον ζῇ ὁ παῖς, ἔχει μεγάλην σημασίαν εἰς τοῦτο, ἀλλ' ὅμως δίδουν εἰκόνα τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδὸς ἀπὸ ἀπόψεως λεξιλογίου².

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 18ου μηνὸς οἱ παῖδες συνήθως προβαίνουν εἰς συνδυασμοὺς λέξεων, ἥτοι ἀρχοῦνται χρησιμοποιοῦντες φράσεις, τὴν πρώτην ἐκ τῶν ὁποίων ἐπαναλαμβάνουν ἐπὶ σειρὰν ἡμερῶν οἰοῦντι πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ἱκανότητος αὐτῶν ταύτης. Αἱ πρῶται φράσεις τοῦ παιδὸς εἶναι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπλαῖ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ 2ου ἔτους τῆς ἡλικίας αὗται καθίστανται περισσότεραι καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συνθετώτεραι. Οὕτως ἡ περαιτέρω γλωσσικὴ ἐξέλιξις τοῦ παιδὸς συνίσταται τὸ μὲν εἰς αὐξήσιν τοῦ λεξιλογίου αὐτοῦ, τὸ δὲ εἰς ἀπόκτησιν τῆς ἱκανότητος τοῦ χρησιμοποιεῖν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πολυπλόκους φράσεις ἢ τοῦ διηγέσθαι ἐν συνεχείᾳ λόγῳ. Ἡ διήγησις δὲ πάλιν ἐν ἀρχῇ μὲν περιορίζεται εἰς ὀλίγας κατὰ παρτάξιν συνδεομένης προτάσεις, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον καθίσταται πολυπλοκώτερα διὰ τῆς χρησιμοποίησεως καὶ ὑποτακτικῶν προτάσεων καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν μακροτέρα³.

1. Πρὸς Μ. Κ. Smith, *Measurement of the Size of General English Vocabulary Through the Elementary Grades and High School*, *Genetic Psychology Monographs*, 24, 1951, 311 - 345.

2. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τὰ θήλεα ὑπερέχουν τῶν ἀρρένων κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν χρησιμοποιουμένων λέξεων, τὴν ὑφὴν τῶν φράσεων, κ.λ. (Πρὸς περὶ τούτου Β. L. Wellman, *Sex Differences ἐν Handbook of Child Psychology*, C. Murchison, editor, 1935).

3. Περὶ τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδὸς πρὸς καὶ Ν. Ἐξαρχοπούλου, *Ψυχολογία τοῦ παιδός*, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1955, σ. 463 - 527. Γ. Σακελλαρίου, *Ψυχολογία τοῦ παιδός*, ἔκδοσις 4η, τόμ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1954, σ. 430 - 451. Α. Jersild, *Child Psychology*, New York: Prentice-Hall, 1947, pp. 320 - 348. L. Carmichael (editor), *Manual of Child Psychology*, New York: John Wiley and Sons, 1946, pp. 476 - 581. Ο. Klineberg, *Social Psychology*, New York: Henry Holt, 1946, pp. 35 - 51. C. Bühler and H. Hetzer, *Testing Children's Development from Birth to School Age*, New York: Farrar and Rinehart, 1935. K. Bühler, *Sprachtheorie*, Jena, Fischer, 1934. C. Stern und W. Stern, *Die Kindersprache: Eine psychologische und sprachtheoretische Untersuchung*, 3te Auflage, Leipzig, 1922. J. Piaget, *Le langage et la pensée chez l'enfant*, Neuchâtel et Paris: Delachaux et Niestlé, 1924. A. Ombredane, *Études sur le langage*, *Hyg. Ment.*, 30, 1935, No 4, 69 - 89.

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ἡ παθολογία τοῦ λόγου παρουσιάζει ὡσαύτως μέγα διαφέρον ἀπὸ ψυχολογικῆς καὶ παιδαγωγικῆς καὶ μέχρι τινὸς καὶ ἀπὸ γλωσσολογικῆς ἀπόψεως¹, διὸ θὰ προσθέσωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν κυριωτέρων ἀνωμαλιῶν αὐτοῦ, ἥτοι τοῦ τραυλισμοῦ καὶ τῆς ἀφασίας.

Ὁ τραυλισμὸς εἶναι ἀνωμαλία εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦ λόγου συνισταμένη τὸ μὲν εἰς σπασμοδικὴν ἐπανάληψιν φθόγγων, τὸ δὲ εἰς διαλείπουσαν ἀνάσχεσιν ἐν τῇ προφορᾷ². Ἡ πάθις δ' αὕτη ὀφείλεται κατὰ πολλοὺς εἰς τὴν ταυτόχρονον εἰσπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὴν ἐξουδετέρωσιν ἀμφοτέρων. Ἀντιθέτως εἰς τὸ μὴ τραυλίζον ἄτομον συμβαίνει ρυθμικὴ διαδοχὴ εἰς τὰς κινήσεις τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος πρὸς εἰσπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν καὶ διὰ καὶ τοῦ λάρυγγος. Ὁ τραυλὸς κινεῖ τὸν λάρυγγα αὐτοῦ πρὸς ὁμίλιαν, καθ' ὃν χρόνον εἰσπνέει, οὕτω δὲ ἡ εἰσπνοὴ διαρκεῖ μακρότερον χρόνον (μέχρι 10 δευτερολέπτων κατὰ τινὰς παρατηρήσεις). Ἀλλὰ τὸ τραύλισμα δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ εἰς πάντα τὰ ἐκ τῆς παθήσεως αὐτῆς πάσχοντα ἄτομα οὔτε δὲ καὶ εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον κατὰ διάφορον χρόνον. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τὸ τραύλισμα δὲν ἐξαρτᾶται ἐξ ἐσωτερικῶν μόνον λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐξωτερικῶν, ἥτοι ἐκ τῶν καταστάσεων, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει ἐκάστοτε τὸ πάσχον ἄτομον.

Μολονότι ὁμοῦ τὸ τραύλισμα κατὰ κοινὴν σχεδὸν ὁμολογίαν προέρχεται ἐκ τῆς ἀρρυθμίας τῶν κινήσεων τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος δὲν ἔχει ἐπέλθει ἀκόμη συμφωνία ὡς πρὸς τὸ βαθύτερον αἷτιον, τὸ ὁποῖον προκαλεῖ τὴν ἀρρυθμίαν ταύτην. Οὕτως ὑπάρχουν σήμερον πολλαὶ θεωρίαι περὶ τραυλισμοῦ, περὶ τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ.

Κατὰ τὸν K. Dunlap³ τὸ τραύλισμα δέον νὰ ἀποδίδεται εἰς τὸν φόβον

D. Mc Carthy, *The Language Development of the Preschool Child* (Inst. Child Welfare Monogr. Ser., No 4), Minneapolis: University of Minnesota Press, 1930. O. Bloch, *Les premiers stades du langage de l'enfant*, J. Psychol., 18, 1921, 693-712.

1. Ὁ γλωσσολόγος Roman Jakobson (*Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, 1941) συνάγει σπουδαιότατα πορίσματα περὶ τῆς θεωρίας τῆς γλώσσης ἐκ παρατηρήσεων προσώπων πασχόντων ἐξ ἀφασίας. Ὁ δὲ ψυχολόγος καὶ ψυχίατρος Kurt Goldstein (*Language Disturbances*, 1948, p. 31), πιστεύει, ὅτι φιλοσοφία τῆς γλώσσης καὶ γλωσσολογία, ἀφ' ἑνός, καὶ ἔρευνα τῆς ἀφασίας, ἀφ' ἑτέρου, δύνανται νὰ ἀλληλοσυμπληρῶνται παρὰ τὴν μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν ἄποψιν περὶ τοῦ ἀντιθέτου.

2. Τὸ πρῶτον φαινόμενον συνιστᾷ κυρίως τὸ τραύλισμα, τὸ δὲ δεύτερον τὸ ψέλισμα, ἀλλ' ἐνταῦθα ἐξετάζονται ἀμφοτέρω ἀδιακρίτως.

3. K. Dunlap, *The Stuttering Boy*, J. Abn. Soc. Psychol., 12, 1917, 44-48.

τοῦ παιδὸς μὴ τυχὸν εἴπη κακὴν τινα λέξιν ἢ φράσιν ἢ χρησιμοποίησιν ἀπηγορευμένας ἐκφράσεις (taboo), διὰ τὰς ὁποίας ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ τιμωρηθῇ. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον, κατ' αὐτόν, τὰ ἄρρενα ὑπόκεινται συχνότερον εἰς τὴν πάθησιν ταύτην¹. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ταῦτα ἐξέρχονται συχνότερον τῆς οἰκίας καὶ συναναστρέφονται παῖδας πάσης κοινωνικῆς τάξεως καὶ ποικίλης οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς ἔχουν μεγαλύτεραν πιθανότητα νὰ ἀκούσουν τοιαύτας ἐκφράσεις καὶ ἐπομένως συχνότερον καὶ μεγαλύτερον τὸν κίνδυνον νὰ τιμωρηθοῦν ὑπὸ τῶν γονέων των. Κατὰ δὲ τὸν J. G. Sheehan ὁ τραυλὸς τραυλίζει, ἐπειδὴ ἀμείβεται² διὰ τὴν ἄρθρωσιν λέξεων καὶ εἰς ἣν περιπτωσιν προφέρει ταύτας ἐσφαλμένως φωνητικῶς. Ὄθεν πιστεύει, ὅτι πρέπει νὰ ἀναγκάζωμεν τὸν πάσχοντα παῖδα νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὰς τραυλιζόμενας ὑπ' αὐτοῦ λέξεις μέχρις ὅτου θὰ προφέρῃ ταύτας ὀρθῶς. Βάσις δηλαδὴ τῆς θεραπείας ταύτης εἶναι ἡ μέθοδος τῆς μὴ ἐνισχύσεως τῆς παθήσεως δι' ἐπαναλήψεως τῶν διαφόρων τραυλιζομένων λέξεων, ὥς ἔχει συνηθίσει νὰ προφέρῃ ταύτας.

Κατ' ἄλλους ἀκολουθοῦντας ψυχαναλυτικὴν ἐρμηνείαν τὸ τραύλισμα ὀφείλεται εἰς σύγκρουσιν τοῦ ἐγὼ (ego) καὶ τῆς ἐκδηλουμένης διὰ τοῦ στόματος σεξουαλικῆς ἱκανοποιήσεως. Ὄθεν, κατ' αὐτούς, αἱ πρὸς θεραπείαν προσπάθειαι δέον νὰ συγκεντρῶνται εἰς τὸ libido τοῦ στόματος καὶ οὐχὶ εἰς ἐξάλειψιν ἀγωνίας ἢ φόβου. Τὸ ἐγὼ δὲ πρέπει νὰ ἐθισθῇ νὰ ἀναγνωρίζῃ ἐκφράσεις προερχομένας ἐκ τοῦ ἐρωτισμοῦ τοῦ ἐκδηλουμένου διὰ τοῦ στόματος, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει τὸ τραύλισμα θὰ εἶναι ἡ διέξοδος, ἥτοι ἀσυνείδητος ἐπανάληψις λέξεων ἀποβλέπουσα εἰς διατήρησιν βρεφικοῦ τρόπου ἀπολαύσεως.

Ἄλλη θεωρία εἶναι ἡ ἀποδίδουσα τὸ τραύλισμα εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο ἡμισφαίριων τοῦ ἐγκεφάλου³. Εἶναι γνωστὸν ἀπὸ μακροῦ, ὅτι τὸ ἀριστερὸν ἡμισφαίριον ρυθμίζει τὰς κινήσεις τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ σώματος καὶ τὸ δεξιὸν τῆς ἀριστερᾶς⁴. Ὁ μηχανισμὸς τοῦ λόγου περικλείει

1. Πράγματι ἡ ἀναλογία τραυλισμοῦ εἰς τὰ ἄρρενα καὶ τὰ θήλεα εἰς τὰς μέχρὶ τοῦδε ἑρῶνας ποικίλλει ἀπὸ 2 : 1 μέχρι 10 : 1. Καὶ κατὰ τὴν ὥριμον ἡλικίαν οἱ τραυλοὶ ἄνδρες εἶναι κατὰ πολὺ περισσότεροί τῶν γυναικῶν.

2. Ὁ ὅρος μὲ τὴν ψυχολογικὴν του ἔννοιαν ἐνταῦθα.

3. Αὕτη διευπλώθη ὑπὸ τῶν Orton καὶ Travis. Πρβλ. τοῦ τελευταίου, *Speech Pathology*, New York: Appleton-Century, 1931.

4. Εἰς τὰ ἀριστερόχειρα ἄτομα τὸ δεξιὸν ἡμισφαίριον κυριαρχεῖ καὶ ἄγει τὸ ἕτερον νὰ ἐναρμονίσῃ τὰς ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένας κινήσεις μετὰ τῶν κινήσεων τοῦ πρώτου. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὰ δεξιόχειρα ἄτομα, κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην. Ἄν δὲ ὁ ἄνθρωπος ᾗτο κατ' ἀρχὰς ἀριστερόχειρ καὶ ἡσχέθη εἰς τὴν χρησιμοποίησιν καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, συνήθως παρουσιάζεται δυσαρμονία εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου ἀκούμενον ἔλεγχον ἐπὶ τῶν κινήσεων τοῦ λόγου. Ἐνεκα τούτου ἀριστεροχειρία καὶ τραύλισμα εὗρίσκονται εἰς στενὴν συνάφειαν.

συγχρόνως ἀμφοτέρως τὰς πλευρὰς τοῦ σώματος· τὸ ἐν ἐκ τῶν ἡμισφαιρίων πρέπει νὰ ἐπιδρῷ ἐπὶ τοῦ ἄλλου κατὰ τρόπον προκαλοῦντα ρυθμικὴν διαδοχὴν εἰς τὰς κινήσεις τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὸν λόγον, ἄλλως θὰ πάρατηρηθῇ δυσαρμονία καὶ κατ' ἀκολουθίαν τραύλισμα. Ἐν δηλαδὴ τὸ ἡμισφαίριον, ἡ δρᾶσις τοῦ ὁποίου ὀφείλει νὰ ἔπεται, δρῷ συγχρόνως μετὰ τοῦ κυριάρχου, ἥτοι τοῦ δίδοντος τὴν πρώτην ὥθησιν, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι τραύλισμα.

Παρὰ τὰς ἀνωτέρω θεωρίας ἄξιαί μινείας εἶναι καὶ αἱ ἑξῆς : Ἡ ἀποδίδουσα τὸ τραύλισμα εἰς ἀκουστικὴν ἀμνησίαν καὶ ἀνάπλασιν, ἡ τῆς μιμήσεως, ἡ θεωρία περὶ τῆς συγκρούσεως μεταξὺ τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῶν κατωτέρων νευρικών κέντρων, ἡ ψυχχαναλυτικὴ ἡ ἀποδίδουσα τὴν πάθησιν ταύτην εἰς τὸν φόβον ἀποκαλύψεως ἀσυνειδήτου ἐμπειρίας, κ.ἄ. Πᾶσαι αἱ θεωρίαι αὗται περικλείουν ὀρθὰ σημεῖα, ἀλλ' οὐδεμία ἐρμηνεύει τὸ φαινόμενον τοῦτο πλήρως. Ὁ λόγος δὲ τούτου εἶναι, ὅτι τὸ τραύλισμα ὀφείλεται οὐχὶ εἰς ἓν αἷτιον, ἀλλ' εἰς πολλά. Ἀλλὰ δηλαδὴ ἐκ τῶν τραυλῶν ἀτόμων ὀφείλουν τὴν πάθησιν αὐτῶν εἰς ἓν ἐκ τῶν λεχθέντων αἰτιῶν καὶ ἄλλα εἰς ἄλλο ἢ καὶ εἰς δύο ἢ περισσότερα συγχρόνως.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως σπουδαιότητα ἔχει καὶ ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ τὸ τραύλισμα ἐπὶ τῆς προσωπικότητος. Ὁ βαθμὸς δὲ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης ἐξαγρᾶται ἐκ τῶν ἀντιδράσεων τῶν περὶ τὸ πάσχον ἄτομον ζώντων ἀτόμων πρὸς αὐτὸ καὶ τῆς ἀγωγῆς, τῆς ὁποίας ἔχει τύχει τοῦτο. Κατὰ τὸν W. Johnson, τραυλὸν καθ' ὅλην τοὺν ζωὴν, τινὲς τῶν τραυλῶν θεωροῦν τὴν πάθησίν των μειονέκτημα, ἄλλοι ὅμως οὐχὶ ἐκ τούτων οἱ μὲν ἐκλαμβάνουν ταύτην ἁπλῶς ὡς ἔλλειψιν τῆς ἱκανότητος εἰς τὸ ὀρθῶς ὁμιλεῖν, διὰ τὴν ὁποίαν οὐδεμίαν μειονεξίαν ἢ λύπην ἢ αἰδῶ αἰσθάνονται, οἱ δὲ θεωροῦν πλεονέκτημα εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὸ τραύλισμά των¹. Ἀνεξαρτήτως ὅμως αὐτῶν πολλοὶ τραυλοὶ αἰσθάνονται ἰσχυρὰν μειονεξίαν, διὸ στρέφονται πρὸς ποικίλας ἐνασχολήσεις, ἀθλητισμόν, μουσικὴν², κ.λ., εἰς τὰς ὁποίας ὁ λόγος δὲν ἔχει σημασίαν διὰ τὴν ἀνάδειξίν των, ἵνα ἀναπληρώσουν ταύτην. Γενικῶς δ' εἰπεῖν, ὁ τραυλὸς δὲν εἶναι προσωπικότητος ἀνώμαλος, ἀλλ' ἄτομον ἔχον πολλὰ προβλήματα πρὸς λύσιν, ἐν ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ὑπερπήδησις τῆς δυσχερείας περὶ τὸ ὁμιλεῖν³.

Ἐτέρα, μεγαλυτέρα τῆς πρώτης, ἀνωμαλία εἰς τὴν χορῆσιν τῆς γλώσσης εἶναι ἡ ἀφασία, ἡ ὁποία καθ' ἑαυτὴν ἐξεταζομένη εἶναι σύμπτωμα ἀπλοῦν ἢ σύνθετον ἄλλων ἀνωμαλιῶν. Ὁ ὅρος εἰσήχθη εἰς τὴν ἐπιστήμην τὸ 1864 ὑπὸ

1. W. Johnson, *Because I Stutter*, New York : Appleton Century, 1930.

2. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι πολλοὶ τῶν τραυλῶν δὲν ἔχουν δυσχερείαν εἰς τὸ ἔσμα καὶ κατ' ἐξοχὴν ὅταν ψάλλουν μετ' ἄλλων.

3. Περὶ τραυλισμοῦ πρβλ. καὶ O. Klineberg, ἑνθ' ἀν., pp. 266-270.

τοῦ Trousseau καὶ σημαίνει γενικῶς τὴν ἔλλειψιν τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀρθρώνειν λέξεις καὶ φράσεις ἢ τοῦ κατανοεῖν τὴν ἔννοιαν τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπ' ἄλλων λέξεων. Ὅθεν ὁ ὅρος ἀφασία δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἐπιτυχής, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ὀρθότερος θὰ ᾔητο ὁ ὅρος δυσφασία, διότι συνήθως δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ παρουσιάζοντα τὴν ἀδυναμίαν ταύτην ἄτομα καθολικῇ ἀπώλεια τοῦ συμβολισμοῦ, ἀλλὰ μερικῇ.

Ἡ ἀφασία ἔχει καταστῆ μέχρι τοῦδε ἀντικείμενον συστηματικῆς ἐρεῦνης ψυχολόγων, φυσιολόγων καὶ νευρολόγων, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει συμφωνία μεταξὺ πάντων τῶν ἀσχοληθέντων περὶ τὸ πρόβλημα οὔτε ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ εἶδη τῶν ἐκδηλώσεων τῶν πασχόντων ἐκ ταύτης ἀτόμων οὔτε ὡς πρὸς τὸ αἷτιον ἢ τὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν αὐτήν. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου μετ' ἐπιφυλάξεως παραθέτομεν κατωτέρω διάφορα εἶδη ἀφασίας, διότι ὑπάρχει ἡ πιθανότης νὰ μὴ ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν πραγματικότητα, καίτοι γίνονται δεκτὰ ὑπὸ πολλῶν. Ἐκ τούτων τὰ σπουδαιότερα εἶναι : Ἡ κινητικὴ ἀφασία ἢ ἀναρθρία ἢ ἀφημία, καθ' ἣν ὁ πάσχων ἔχει μὲν σαφῇ ἔννοιαν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα προτίθεται νὰ ἀνακοινώσῃ, καὶ δύναται νὰ παράγῃ φωνητικούς ἤχους, ἀλλ' ἀδυνατεῖ νὰ προσφέρῃ τὰς πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένας λέξεις ἢ φράσεις. Ἡ αἰσθητικὴ ἀφασία, ἣτις συνίσταται εἰς ἀδυναμίαν κατανοήσεως τῆς ἐννοίας τῶν συμβόλων, αἵτινα ἀπαρτίζουν τὸν προφορικὸν λόγον, μολοντί δὲν ὑπάρχει κωφότης. Ἡ ἀλεξία, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι ἡ μείωσις τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀναγινώσκειν, ἥτοι τοῦ κατανοεῖν τὸν γραπτὸν λόγον, καὶ ἡ ἀγραφία, ἥτοι ἡ διαταραχὴ τῆς ἱκανότητος τοῦ γράφειν. Ἡ ἀμουσία, ἡ ὁποία σημαίνει ἀδυναμίαν εἰς τὸ ἐκτιμᾶν ἢ παραγεῖν μουσικούς τόνους, ἡ ἀγνωσία, ἡ ἀπώλεια δηλονότι τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀναγνωρίζειν πρόσωπα ἢ πράγματα, ἡ ἀπραξία, ἥτοι ἡ ἀνικανότης τοῦ ἐκτελεῖν συνδεδεασμένας κινήσεις, καίτοι δὲν ὑφίσταται παράλυσις, ἡ παραφασία, καθ' ἣν ὁ πάσχων χρησιμοποιεῖ τὴν μίαν λέξιν ἀντὶ τῆς ἄλλης, ἡ γραμματικὴ καὶ συντακτικὴ ἀφασία, οὕσα ἀνικανότης περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ, κ.λ.

Ἡ συστηματικὴ ἐρευνα τῆς ἀφασίας ἤρχισε τὸ 1819, ὅτε ὁ Gall ἐμελέτησε τὸ ἐν λόγῳ φαινόμενον ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἡμιπληγίαν. Οὗτος δὲ μετὰ τοῦ Broca (1864) θεωρεῖται, ὅτι ἔδωσε τὴν ὥθησιν πρὸς σύνδεσιν τῆς ἀφασίας μετὰ βλάβης ὠρισμένης περιοχῆς τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐκτοτε ἐγένοντο πολλαὶ ἐρευναι σχετικαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται, ὅτι ὑφίσταται μὲν συνάφεια μεταξὺ δυσχερεῶν ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἀνατομικῆς βλάβης τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἀλλ' ὅμως οὐχὶ πάντοτε μεταξὺ ὠρισμένου εἶδους ἀφασίας καὶ ὠρισμένης χώρας τοῦ ἐγκεφάλου.

Ὁ S. E. Henschen ἀνεάλυσε σχέσιν μεταξὺ ὠρισμένων εἰδῶν ἀφασίας καὶ βλάβης τοῦ ὀριστεροῦ ἡμισφαιρίου εἰς τοὺς δεξιόχειρας ἢ τοῦ δεξιοῦ εἰς τοὺς ἀριστερόχειρας, εἰς ἄλλας δὲ περιπτώσεις οὗτος ἀπέδωσε τὴν ἀνω-

μαλίαν τοῦ λόγου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Broca. Εἰς παρόμοια πορίσματα κατέληξε καὶ ὁ Κ. Kleist, ὅστις τὰ τέσσαρα εἶδη τῆς αἰσθητικῆς ἀφασίας καὶ τὰ τέσσαρα τῆς κινητικῆς συνδέει πρὸς βλάβας ὀρισμένων χωρῶν τοῦ ἐγκεφάλου. Ὁ Κ. Goldstein ὅμως δὲν δέχεται τὴν ὑπαρξίν τοιαύτης συναφείας ἐκκινῶν ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι αἱ διάφοροι ἀνωμαλῖαι τῆς γλώσσης, αἵτινες φέρουν τὴν ὀνομασίαν ἀφημίαι, ἀμνησιακὴ ἀφασία, ἀλεξία, ἀγραφία, κ.λ., δὲν παρατηροῦνται κατὰ μόνας, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλας.

Κατὰ τὸν H. Mead ¹ αἱ συνήθεις ἀνατομικαὶ καὶ φυσιολογικαὶ ταξινομήσεις τῆς ἀφασίας ἀποδίδουν τὴν ἀληθῆ φύσιν αὐτῆς. Οὗτος δὲ τὰς ἐκδηλώσεις τῶν ἐμφανιζόντων τὴν πάθῃσιν ταύτην ἀτόμων κατέταξεν εἰς τέσσαρας κατηγορίας : Εἰς παθήσεις κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων (verbal defects), κατὰ τὴν σύνταξιν, ἥτοι τὴν ἔνταξιν αὐτῶν εἰς φράσεις ἢ μακρότερον λόγον (syntactical defects), κατὰ τὸν σύνδεσμον μεταξὺ ὀνόματος καὶ ἀντικειμένου, μολονότι αἱ λέξεις προφέρονται ὀρθῶς (nominal defects) καὶ τέλος εἰς παθήσεις ἀναφερομένας εἰς ἔλλειψιν κατανοήσεως τῆς ἐννοίας οὐχὶ μεμονωμένων λέξεων, ἀλλὰ φράσεων, περιόδων, κ.λ. (semantic defects). Οὗτος ἀπέρριψε τὴν μηχανικὴν θεωρίαν τῶν Henschen καὶ Kleist, ἀλλ' ὅμως ἐδέχθη συνάφειαν μεταξὺ δυσχερειῶν τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ βλάβης ὀρισμένων ἐλίκων. Ὁ δὲ Hughlings Jackson διέκρινε συναισθηματικὴν καὶ διανοητικὴν χοῆσιν τῶν λέξεων ὡς συμβόλων σκέψεως, τῆς ἀφασίας οὗσης κατ' αὐτὸν συνήθους διαταραχῆς τῆς δυνάμεως πρὸς ἐκουσίαν ἐκφράσιν, προφορικὴν ἢ γραπτὴν, τῶν διανοημάτων. Οὗτος ἐδέχθη συνάφειαν μεταξὺ τῆς ἀφασίας καὶ βλάβης τῆς ἀριστερᾶς μετωπιαίας ἐλίκας, ἀλλὰ ἐδίστασε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ βλάβη αὐτῆς προκαλεῖ τὴν σχετικὴν διαταραχὴν τοῦ λόγου.

Οἱ Weisenburg καὶ McBride ἐπίσης ἀντετάχθησαν κατὰ τῆς θεωρίας τῶν Henschen καὶ Kleist περὶ ἐντοπισμοῦ ἐπὶ χωρῶν τοῦ ἐγκεφάλου τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ἀφασίας. Οὗτοι δὲ κατέταξαν τὰς 60 ὑπ' αὐτῶν μελετηθεῖσας περιπτώσεις ἀφασίας εἰς τὰς ἐξῆς τέσσαρας κατηγορίας· εἰς τὴν τῶν παρουσιαζόντων ἀνωμαλίαν ἐν τῇ ἀρθρώσει καὶ τῷ συσχετισμῷ τῶν λέξεων (43, 3%), τὴν τῶν δυσχεραينوμένων νὰ ἀντιληφθοῦν καὶ κατανοήσουν λέξεις προφερομένας καὶ γραφομένας (28,3%), εἰς τὴν ὁμάδα ἐκφράσεως — ἀντιλήψεως, εἰς τὴν ὁποίαν πᾶσαι αἱ λειτουργίαι τῆς γλώσσης ἦσαν σοβαρῶς καὶ ἐξ ἴσου διατεταραγμέναι (20%) καὶ εἰς τὴν ἀμνησιακὴν ὁμάδα, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ ἀνωμαλῖαι συνίσταντο εἰς ἀδυναμίαν ἀναμνήσεως ὀνομάτων ἀντικειμένων, καταστάσεων καὶ ἰδιοτήτων (8, 3%).

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω πολλὰ ἀνωμαλῖαι τοῦ λόγου παρατηροῦνται εἰς

1. H. Mead, *Aphasia and Kindred Disorders of Speech*, Vol. I, London : Cambridge University Press, 1926.

πρόσωπα πάσχοντα ἐκ διαφόρων ψυχικῶν ἀσθενειῶν, ὥς εἶναι ἡ μανιακὴ κατάθλιψις, ἡ μανία, ἡ σχιζοφρένεια, καὶ ἄλλαι. Ὁ λόγος, λ.χ., τῶν ἐκ καταθλίψεως πασχόντων παρουσιάζει πολλὰς ἀνωμαλίας, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι εἶναι ἡ ἀπουσία ἢ ἡ σπανιότης τοῦ τόνου τῆς φωνῆς, ἡ βραδύτης εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς ὁμιλίας καὶ ὁ μακρὸς χρόνος, ὅστις μεσολαβεῖ μεταξὺ ἐρεθίσματος καὶ γλωσσικῆς ἀντιδράσεως. Οἱ δὲ μανιακοὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν πρὶν ἢ συμπληρώσουν τὰς σκέψεις των περὶ ζητήματός τινος, μεταπίπτουν εἰς ἄλλο καὶ λησμονοῦν τὸν σκοπὸν τῆς συζητήσεώς των. Ἀλλὰ τὰς περισσότερας ἀνωμαλίας παρουσιάζει ὁ λόγος τοῦ σχιζοφρενικοῦ οὗτος ὁμιλῶν ἔχει συνήθως ἰδιορρυθμὸν ὕψος ἐν τῇ ἐκφράσει — ἀπόρροια τῆς ἰδιορρυθμοῦ πορείας, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἡ σκέψις του — τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζουν συντμήσεις, νεολογισμοί, συχναὶ ἀκατανόητοι μεταφοραὶ καὶ παρομοιώσεις, ἀνικανότης ἐν τῇ ἀκριβεῖ διατυπώσει τῆς σκέψεως, χρησιμοποίησις λέξεων ἀνευ ἐννοίας, σύγχυσις ἰδεῶν, ἐγκωκεντρισμός, κ.λ.¹

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἐκ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων συνάγονται τὰ ἐπόμενα γενικὰ συμπεράσματα :

1. Ἡ γλώσσα ὥς ἐκ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν ὅλον ψυχικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐν τῶν προβλημάτων, πρὸς τὰ ὅποια ἡ ψυχολογία στρέφει ἀμέριστον τὸ διαφέρον αὐτῆς.

2. Ἐπειδὴ πρὸς τούτοις ἡ γλώσσα συντελεῖ μεγάλως εἰς ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ χαρακτῆρος, ἡ παιδαγωγικὴ ἀποδίδει ἰδιαίτεραν σημασίαν εἰς τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν τοῦ παιδός.

3. Ἡ ψυχολογία, ἢ μᾶλλον ἡ ψυχολογία τῆς γλώσσης, καὶ ἡ γλωσσολογία, καίτοι εἶναι διάφοροι ἐπιστήμαι, συμπληροῦνται ἀμοιβαίως εἰς πλείστα ὅσα σημεῖα ἐν τῇ σπουδῇ τῆς γλώσσης.

4. Ἐκ τῶν τριῶν κυρίων πτυχῶν, ἥτοι τῆς γενικῆς, τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς ἀτομικῆς, αἵτινες διακρίνονται εἰς τὴν γλώσσαν ἐκάστου ἀτόμου, τὸ διαφέρον τῆς γλωσσολογίας ἐλκύουν μᾶλλον αἱ δύο πρῶται, τῆς δὲ ψυχολογίας ἡ τρίτη, διότι διὰ τῆς ἐρεῦνης αὐτῆς ἀνακαλύπτει τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα

1. Πρβλ. περὶ παθολογίας τοῦ λόγου καὶ : C. Landis and M. M. Bolles, Textbook of Abnormal Psychology, New York : Macmillan, 1948, pp. 321-336. J. McVicker Hunt (editor), Personality and the Behavior Disorders, New York : The Ronald Press Company, 1944, Vol. II, pp. 761-793 καὶ 971-1032. Ν. Ἐξαρχοπούλου, Ψυχικαὶ ἀνωμαλίαι τῶν παίδων καὶ τρόποι βελτιώσεως αὐτῶν, Ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 61-73. Friedrich Kaenz, Psychologie der Sprache, Stuttgart 1943, Band II, S. 260-495.

ἐκάστου ἀτόμου, εἴτε ὁμαλὴν εἴτε ἀνώμαλον προσωπικότητα κέκτηται τοῦτο.

5. Ἡ γλῶσσα εἶναι μὲν ὄργανον τοῦ συνειδητοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, ἀλλ' αἱ ρίζαι αὐτῆς εὐρίσκονται εἰς τὸ πεδίον τοῦ ὑποσυνειδήτου ἢ καὶ τοῦ ἀσυνειδήτου, διὸ αὕτη περικλείει μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἐξακριβώσιν τῶν ἀσυνειδήτων ψυχοφυσικῶν δυνάμεων, αἵτινες διέπουν τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου.

6. Πᾶσα μεταβολὴ ἐπερχομένη εἰς τὴν γλῶσσαν λαοῦ τινος ἢ ἔθνους δὲν εἶναι ἐπινόησις ὁμαδική, ἀλλὰ ἀτομική. Ὡς ὅμως αὕτη εἰσέλθῃ εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ ἀποτελέσῃ ὀργανικὸν μέρος αὐτῆς, πρέπει νὰ τύχῃ τῆς ἐγκρίσεως πολλῶν μελῶν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

7. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς ἢ τοῦ παιδὸς εἰδικώτερον δὲν ἀκολουθεῖ ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς λογικοὺς κανόνας, ἀλλὰ νόμους, οἵτινες ψυχολογικῶς ἐξεταζόμενοι γίνονται κατανοητοί. Ἐκ τῆς μελέτης δ' αὐτῶν ἔχει ἀποδειχθῇ, ὅτι ὑπάρχει στενὴ συνάφεια μεταξὺ τῆς γλώσσης καὶ τῆς πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως λαοῦ τινος.

8. Ἡ ἐξέλιξις τῆς παιδικῆς γλώσσης, ἐπειδὴ ἔχει εὐρεθῇ στοιχοῦσα εἰς τὴν πορείαν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε ἡ γλῶσσα γενικῶς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἐπινόησεως τοῦ πρώτου συμβόλου μέχρι τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς εἰς τέλειον ὄργανον ἐπικοινωνίας, ἔχει προσελκύσει τὸ διαφέρον ὄχι μόνον τῶν ψυχολόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν γλωσσολόγων. Εἰς τὰ πέντε πρῶτα στάδια, δι' ὧν διέρχεται ἡ γλῶσσα τοῦ παιδὸς ἐξελισσομένη, βλέπει τις ἐν πολλοῖς τὴν πορείαν ταύτην.

9. Διὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ λόγου καὶ κατ' ἐξοχὴν τοῦ τραυλίσματος καὶ τῆς ἀφασίας ρίπτεται φῶς εἰς πολλὰς πλευρὰς τῆς διαγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, διότι αὗται, κυρίως εἰπεῖν, εἶναι συμπτώματα ἄλλων παθήσεων ψυχολογικῆς ἢ φυσιολογικῆς φύσεως. Πλὴν τούτου δὲ ἡ μελέτη αὐτῶν βοηθεῖ εἰς διατύπωσιν ὀρθοτέρας θεωρίας περὶ γλώσσης, διότι ἡ κατάστασις τῶν παρουσιαζόντων ὀρισμένας ἀνωμαλίας ὑπενθυμίζει μέχρι τινὸς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὰ πρῶτα αὐτοῦ γλωσσικὰ βήματα.

10. Γενικῶς εἰπεῖν, αἱ περὶ τὴν γλῶσσαν ἔρευναι, εἰς οἷονδήποτε μερικὸν σκοπὸν καὶ ἂν ἀποβλέπουν αὗται, συμβάλλουν τὰ μέγιστα εἰς διάγνωσιν τῆς ψυχικῆς καταστάσεως ἀτόμων καὶ κοινωνιῶν, συγχρόνως δὲ καὶ εἰς ἀνακάλυψιν ἢ ἐπαλήθευσιν φωνητικῶν νόμων καὶ γλωσσικῶν ἀναλογιῶν, εἰς τὴν μελέτην τῶν ὁποίων γονιμώτατα ἀφιέρωσεν ὅλην του τὴν ζωὴν ὁ ἀείμνηστος Ἑλλην γλωσσολόγος Γ. Χατζιδάκις.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΜΕΛΑΝΙΤΗΣ